

Vincze Gábor:

Nemzeti kisebbségtől a “magyar nemzetiségű románok”-ig (Negyvenöt év romániai magyarságpolitikájának vázlata)

A tanulmány a Székelyudvarhelyen 1997 nyarán megtartott II. Összehasonlító Kisebbségtörténeti Szimpozionon elhangzott előadás kibővített, szerkesztett változata.

Bevezető

A romániai magyar kisebbség 2. világháború utáni helyzetével foglalkozó, az utóbbi két évtizedben készült magyarországi szaktanulmányok száma meglehetősen csekély, ráadásul a nyolcvanas-kilencvenes években készült munkák egy része csak a megírásának idején éppen aktuális eseményeket ismerteti, vagy csupán egy rövidebb korszakot fog át, más része pedig csak egy-egy rész-problémára (oktatásügy, az egyházak helyzete stb.) koncentrálnak. Az alábbiakban nem a magyar kisebbség általános helyzetének alakulásával kívánunk foglalkozni (ezért nem térünk ki például a magyar társadalom demográfiai változásaira sem), hanem megpróbáljuk – ha csak vázlatosan is [1](#) – bemutatni, hogy a román “kiugrást” követő majd’ fél évszázadban hogyan kezelték a bukaresti politikusok a “magyarkérdést”, miként változott a magyar kisebbséggel kapcsolatos politika, a politikai gyakorlat, röviden a magyarságpolitika. Talán szokatlannak tűnhet, hogy nem általánosítva, kisebbség-/nemzetiségpolitikával foglalkozunk, mint azt számos korábbi szerző tette. [2](#) Az eddigi kutatásaink nyomán azonban úgy látjuk, hogy az 1940 előtt még számottevő nemzeti kisebbségek közül – melyek, ne feledjük: igen különböztek egymástól többek között a létszámukban [3](#), asszimilációs, valamint kivándorlási “hajlandóságukban”, vagy abban, hogy Bukarestnek milyen volt anyaországukkal a kapcsolata! – az orosz és ukrán, a német, bolgár valamint a zsidó kisebbség “kérdése” a második világháború után – a román nemzetállami sovinizmus szemszögéből nézve – “megoldódott”. Besszarábia és Észak-Bukovina elcsatolásával az ukrán és orosz kisebbség, Dél-Dobruzsza Bulgáriának történő átadásával pedig a bolgárok túlnyomó része elkerült Romániától; a zsidóság a gazdasági életben 1940 előtt betöltött domináns szerepét elveszítette, népi állományát a Holocaust megtizedelte, a túlélők létszámát pedig a kivándorlás folyamatosan apasztotta; az 1944 őszén önként, vagy kényszer hatására eltávozott észak-erdélyi szászok nagy többsége sohasem tért vissza szülőföldjére, a dél-erdélyi németek nagy részét pedig a Szovjetunióba deportálták, gazdasági javaiktól és állampolgári jogaiktól évekre megfosztották őket. A velük kapcsolatos politika egészen más problémákat vet fel 1945 után, vagy a hetvenes évektől, mint a magyarok esetében. Mindent összevetve a “homogén nemzetállam” megvalósításának útjában a második világháborút követően már csak a több mint másfél milliós, erős identitástudattal és 1948-ig széleskörű gazdasági, oktatási-kulturális és politikai intézményrendszerrel rendelkező nemzeti kisebbség, az erdélyi magyarság állt, amelyet – mint utólag kiderült –, sem gyorsan asszimilálni, sem “kiárusítani” nem lehetett. Mindemelllett az a véleményünk, hogy mindaz az intézkedés-sorozat, politikai gyakorlat, amelyet hivatalosan “marxista-leninista”, vagy “szocialista” nemzetiségpolitikaként emlegettek, az esetek többségében magyarságpolitikát takar. (Ennek igazolásához csak két példát említünk: az 1945-ös nemzetiségi státútumot nem a “németkérdés” rendezése miatt adták ki, hiszen azt akkor éppen a Szovjetunióba történő

deportálásokkal – legalábbis pillanatnyilag – “rendezték”; a Nemzetiségi Dolgozók Tanácsát sem az elégedetlenkedő német értelmiség, hanem a “forrongó” magyar értelmiség

lecsillapítása miatt hoztak létre 1968-ban.) **4**

A fenti okok miatt szerintünk 1945-től sokkal inkább “magyarkérdésről” és ezzel összefüggésben magyarságpolitikáról beszélhetünk, semmint általánosítva kisebbségi kérdéssről, kisebbségpolitikáról.

1. A tábornok-kormányok magyarságpolitikája

Az 1944. augusztus 23-i bukaresti palotaforradalom nyomán kormányra került történelmi pártoknak az erdélyi magyarsággal szembeni politikáját kezdetben az jellemezte, hogy egyfelől megpróbálták – a lehető legtöbb magyart elüldözve – a béketárgyalások megkezdéséig “magyartalanítani” Erdélyt **5**, másfelől pedig a “minden magyar fasiszta”-jelszavát hangoztatva, kollektív háborús bűnösként kezelve a magyar kisebbséget, a teljes jogfosztás állapotába igyekeztek taszítani.

A kollektív jogfosztás egyik első lépésének tekinthetjük Aurel Aldea belügyminiszter 1944. szeptember 12-én rendeletét, miszerint el kell bocsátani az összes magyar és német nemzetiségű tisztviselőt. Egy héttel később a csendőrség országos főfelügyelője adta parancsba, hogy a magyar és német állampolgárok rádióin és fegyverén kívül a magyar és német nemzetiségű román állampolgárokét is el kell kobozni.

Az észak-erdélyi magyarság jogfosztását, vagyonából történő kiforgatását részben a *restitutio in integrum* elvének alkalmazásával érték el. A *restitutio in integrum* – többek között – azt jelentette, hogy az 1944 szeptember-októberében ismét román fennhatóság alá kerülő területeken egyfelől helyreáll az 1940 augusztusi “jogállapot”, valamint ismét román kézbe kerülnek mindazok a javak, intézmények, melyek a 2. bécsi döntés után magyar tulajdonba jutottak. Az észak-erdélyi magyarság széleskörű, tudatos pauperizációjának, gazdasági intézményrendszerétől történő megfosztása “leghatékonyabb” eszközének végül az 1945. február 10-én megjelent ún. CASBI-törvény bizonyult, ennek végrehajtására azonban már csak a “kisebbségbarát”-nak tartott Petru Groza miniszterelnökké történő kinevezését követően került sor.

Mivel a román jobboldali politikusok – Beneš-sel ellentétben – nem szereztek meg Moszkva támogatását a magyarság kollektív kitelepítéséhez, kénytelenek voltak “kisipari” módszereket alkalmazni. Az eddigi kutatások alapján **6** valószínűsíthető, hogy a különböző brutális gyilkosságokkal, nyilvános kivégzésekkel, rendszeres atrocitásokkal, a tömeges internálásokkal Bukarest el szeretne volna érni, hogy a szörnyű hírek hatására az elmenekült erdélyi magyarság ne merjen hazatérni szülőföldjére, illetve minél többen elmeneküljenek hazuról azok közül, akik még otthonaikban maradtak. Meg kell jegyezzük, hogy ’44 őszén – ’45 elején nem a Maniu-gárdák, egyéb félkatonai alakulatok, valamint a román csendőrség, hadsereg által meggyilkolt magyarok száma volt igazán magas (ez az eddigi kutatások szerint nem érte el a kétszázat), hanem a különböző internáló és munkatáborokba, (hogy csak a legismertebbeket említsük: Tîrgu Jiu, Brassó, Földvár) hurcoltaké, illetve ott elpusztultaké. Hogy mennyien haltak meg az embertelen bánásmód következtében a mintegy 50–60 ezer elhurcolt magyarból, pontosan máig sem tudjuk, számuk azonban a legóvatosabb becslések szerint is több ezerre tehető.

A csendőrség, és a voluntárok másfélhónapos “rendteremtő” akciói végeredményben visszafelé sülték el, ugyanis az atrocitások kiváló ürügyet kínáltak a szovjet vezetés számára ahhoz, hogy november közepén kiutasítsa Észak-Erdélyből az oda visszatért román államapparátust, és a terület hovatartozásának “lebegtetésével” a belpolitikai erőviszonyokat a maguk javára próbálja meg befolyásolni. (Bukarest zsarolásának egyik módja volt az is, hogy a megszálló szovjet katonai parancsnokok nyíltan támogatták az észak-erdélyi autonómista törekvéseket.)

Kirakatpolitika 1944 végén

A gyilkosságok híre az antifasiszta szövetségesekig is eljutott, és ez már kínos volt Bukarest számára, annál is inkább, hiszen gondolni kellett arra, hogy a világháború lezárását követően megkezdődnek a béketárgyalások, ahol a súlyos kisebbségi feszültségekkel terhes belpolitikai

helyzet ronthatja Románia esélyeit. **7** Ezért sürgősen olyan intézkedéseket kellett hozni, amelyekkel a remények szerint javítani lehetett az ország külső megítélésén. A november 10-i minisztertanácsi ülésen elhatározták, hogy felállítanak egy kisebbségügyi minisztériumot, és három nappal később már meg is jelent a Hivatalos Közlönyben az új minisztérium létrehozásáról szóló dekrétum. (Közben november 12-én Vinogradov vezérezredes a romániai Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság vezetője elrendelte a román adminisztráció Észak-Erdélyből történő visszavonását.) A minisztérium vezetője – egyelőre még konkrét hatáskör nélkül, miniszteri rangban – Gheorghe Vlădescu-Râcoasa baloldali szociológus lett, aki igen hamar, mintegy fél hónap alatt (!) elkészíttetett egy kisebbségi státútumtervezetet. A bukaresti *România Liberă* által december elején közzétett törvénytervezetet – bár alapvető tételes jogi változást jelentett a két világháború közti helyzethez képest – az észak-erdélyi magyar politikusok, publicisták részéről számos kritika érte: az egyik legfőbb kifogás az volt ellene, hogy a törvény készítői tudomást sem vettek a '44 ősze óta folyamatosan működő Kolozsvári Magyar Egyetemről, és csupán magyar (és német) tanszékek felállítását tették volna lehetővé a kolozsvári román egyetemen. Szerintünk azonban a státútumnak nem is ez volt a legfőbb hibája, hanem az, hogy a legtöbb előírása a gyakorlatban nem érvényesült. Ezen nem csodálkozhatunk, ha tudjuk: egyfelől I. Mihály király két hónapnyi hezitálás után csak abból a taktikai megfontolásból írta alá a státútumot, hogy az esetleg érvként szolgálhat a készülő béketárgyalásokon – “aztán majd meglátjuk”. (Vagyis erről a jogszabályról is elmondható: nem azért született, hogy egy problémát megoldjanak vele, hanem azért, hogy legyen...) Másfelől az Antonescu-rezsimtől örökölt sovíniszta közigazgatási alkalmazottak arra hivatkozva tagadhatták meg a státútum egyes rendelkezéseinek gyakorlatba történő ültetését, hogy az egész jogszabály ellentétes az 1923-as alkotmány szellemiségével.

2. A baloldali Groza-kormány “demokratikus nemzetiségpolitikája”

A jobboldali pártokat képviselő Sănătescu- és Rădescu-kormányok kirakat-politikája kevésnek bizonyult ahhoz, hogy visszakapják Észak-Erdélyt. Sztálinnak esze ágában sem volt épp a jobboldali pártoknak visszaadni ezt a területet – bármilyen “kisebbségbarát” politikát folytattak volna. A generalisszimusz ahhoz a feltételhez kötötte a román adminisztráció visszatérésének engedélyezését, hogy egy “valóban demokratikus” (tehát baloldali, Moszkva-barát) kormány szavatolja a nemzetiségek jogegyenlőségét. 1945 március 6-án I. Mihály király kénytelen volt kinevezni a Petru Groza-vezette, kommunista dominanciájú kormánykoalíciót cserébe azért, hogy ismét visszatérhessen a román közigazgatás Észak-Erdélybe.

A romániai magyar sajtó **8** és a magyarországi média által előszeretettel “magyarbarátként” emlegetett kormány magyarságpolitikája azonban igen ellentmondásosnak tekinthető, ugyanis – több pozitív intézkedése ellenére – számos példa azt mutatja, hogy bizonyos fokig tovább élt a korábbi korszak magyarellenes politikai gyakorlata. Emiatt igen nagy különbség figyelhető meg a Groza által hirdetett elvek, a magyar kisebbség képviselőinek tett számos kijelentése, ígérete és a politikai gyakorlata között. Ezen diszkrepanciának több oka van, ezúttal azonban csak a leglényegesebbre térünk ki. Egyrészt valószínűsíthető, hogy Groza valóban őszinte jóindulattal viseltetett a magyarság iránt (és ami ugyancsak nem lényegtelen: jól ismerte nyelvünket, kulturánkat). “Magyarbarát” kijelentéseit, intézkedéseit azonban nem lehet csupán ezekre a szubjektív tényezőkre visszavezetni. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Groza tisztában volt egyrészt azzal a ténnyel, miszerint amíg folynak a béketárgyalások, olyan magyarságpolitikát kell folytatnia, amely meggyőzi a magyar területi követeléseket támogató angolszász politikusokat arról, hogy Romániában határváltoztatás nélkül is rendezni tudják a “magyarkérdést”. **9** (A bukaresti Magyar Politikai Misszió egyik jól értesült román informátora is úgy látta 1946 elején, hogy: “a Groza-kormány által inaugurált egyenjogúsítási politika a legfontosabb érve a román békeelőkészítő tevékenységnek.” **10**) Ezért – tekintettel a nagyhatalmak “figyelő tekintetére” – muszáj volt a magyar kisebbség követelései egy részét teljesíteni.

Groza tehát tisztában volt a külső elvárásokkal. Csakhogy azt is látta, hogy az általa hirdetett “demokratikus”, (“magyarbarát”) nemzetiségpolitikát nem csak a román társadalom nagyobbik – a kommunista kormánykoalícióval szembenálló – része, de még az RKP és

RSzDP tagságának, sőt, pártapparátusának egy része is elutasítja. [11](#) Több forrásból tudjuk, hogy például a CASBI-kérdésben még az RKP legfelső vezetése is ellenezte Groza “engedékeny” politikáját. Ugyancsak merevebb volt az RKP vezetése a magyar egyetem kérdésében is.

Ezen okokból a miniszterelnök sem tehetett mást, mint lavírozni igyekezett a magyar kisebbség követelései, elvárásai és a többségi sovinizmus “tűrőképessége” közt; utóbbinak tett engedményei pedig arról győztek meg számos erdélyi magyart, hogy bizony alig van különbség a történelmi pártok és a baloldal közt a magyar kisebbséggel szembeni politikában, sőt, mintha valamilyen folytonosság is megfigyelhető lenne.

Kontinuitás a jobboldali pártok magyarságpolitikájával

Az előző, jobboldali kormányok politikájával való kontinuitást mutatja egyfelől, hogy 1945. március 6. után a törvényalkotás során, és a politikai gyakorlatban továbbra is alkalmazták a *restitutio in integrumot*. Lássunk néhány példát: az 1945. május 29-én megjelent 406. sz. törvény elrendelte, hogy mindazok az iskolák, amelyek 1940. augusztus 30. után elmenekültek Észak-Erdélyből, térjenek vissza korábbi székhelyeikre. (Ennek következtében nem csak a volt Ferenc József Tudományegyetem összes épületét kellett visszaadni a románoknak, hanem mindazokat az 1920 és ’40 közt erőszakkal elkobzott iskolaépületeket is, amelyekben az impériumváltásig, majd a bécsi döntés után magyar oktatás folyt.) Ugyancsak a *restitutio in integrum* továbbélését mutatja az észak-erdélyi közigazgatás és a magyar többségű városok rohamos románosítása is. A “romanizálás” kétféleképpen történt: egyfelől a románok tömeges betelepítésével, másfelől pedig a magyar lakosság egy részének – valamilyen mondvacsinált ürüggyel történő – kitelepítésével. [12](#)

Egyfajta folyamatosságot jelentett az előző korszakkal az is, hogy amint visszatért Észak-Erdélybe a román csendőrség, ismét elkezdődtek – bár az 1944 őszihez képest kisebb intenzitással – a magyarellenes atrocitások. (Elsősorban a vegyes lakosságú Mezőség falvaiban folyt – a tétlen csendőrség szeme láttára! – a magyar lakosság terrorizálása, amelynek következtében néhol akkora lett az elkeseredés, hogy a helyi magyarság a kivándorlás gondolatát fontolgatta.)

Bár a magyarok kollektív kitelepítésének “fasiszta tervét” a Groza-kormány elítélte, az a törekvés, hogy a magyar-román területvitával kapcsolatos nagyhatalmi döntés idejére mennél kevesebb magyar maradjon Erdély területén, – burkoltan, de ugyancsak tovább élt. Erdély magyartalanítását két módon is meg próbálták elérni: egyrészt a román határőrizeti szervek igyekeztek megakadályozni, az Erdélyből elmenekültek lakóhelyükre történő visszatérését, másrészt a helyi hatóságok különféle indokokkal szerettek volna minél több magyart kiutasítani az ország területéről. [13](#) Lucrețiu Pătrăcanu kommunista igazságügyminiszter a nyilvánosság előtt több ízben kijelentette, hogy azt a három-négyszázezer erdélyi magyar, aki az 1945. április 4-én megjelent 261. sz. állampolgársági törvény rendelkezéseinek értelmében nem jogosult a román állampolgárságra, ki fogja utasítani az országból. (A hivatkozott jogszabály többek közt sem annak a legalább százezer erdélyi magyarnak nem ismerte el a román állampolgárságát, amelyek már 1940 előtt sem juthattak ahhoz hozzá, sem azoknak az észak-erdélyi magyaroknak, akik 1940 és ’44 közt magyar állampolgárságért optáltak.) Nem Pătrăcanun múlt, hogy tervét nem tudta végrehajtani... (Az állampolgársági kérdést véglegesen csak a párizsi békeszerződés aláírása után, 1948 júliusában rendezték.)

A magyar társadalom tudatos elszegényítése, gazdasági javaitól történő megfosztása ugyancsak a Groza-kormány nevéhez köthető. Anélkül, hogy a részletekbe belemennénk, csupán három problémakört említünk: a) az 1945. március 23-i román földreform-törvényt (mely esetében – némileg leegyszerűsítve – az történt, hogy ahol csak lehetett ismét csak a magyaroktól vettek el földet és jórészt csak románokat részesítettek a földjuttatásból); b) a CASBI-törvény 1945. április 5-i végrehajtási utasítását, (amely következtében burkoltan nacionalizálták az összes magyarországi érdekeltségű erdélyi ipari, kereskedelmi stb. vállalatot, pénzügyintézetet, és az észak-erdélyi illetőségű magyar vállalatok nagy részét, valamint – a “vélelmezett ellenség” kategóriájának főállításával – több tízezer észak-erdélyi magánszemély vagyont lefoglaltak); c) a magyar szövetkezetek 1945 utáni ellehetetlenített helyzetét. [14](#)

Mindezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy háromnegyed évvel Groza hatalomra kerülése után Demeter Béla erdélyi újságíró, (aki 1945 közepén bekapcsolódott a budapesti békeelőkészítő munkálatokba) azt tapasztalta, hogy az erdélyi magyarok *“a leglényegesebb kérdésekben nem látnak különbséget az elmúlt 22, illetve 27 év reakciós kormányainak, s a felszabadulás óta létesült, demokratikus jelszavakat zászlójukra tűző román kormányok nemzetiségi politikája között.”* [15](#)

Groza ellentmondásos “magyarbarát” politikája

Ami a másik oldalt illeti, a Groza-propaganda (és a román békeelőkészítés) talán legfőbb “ütőkártyája” a kolozsvári magyar egyetem fölállítása volt. Csakhogy a magyar egyetem (általában a romániai magyar oktatásügy) 1945 utáni sorsa akár a Groza-kormány ellentmondásos magyarságpolitikájának szimbóluma is lehetne, ugyanis itt figyelhető meg talán a legtisztábban, hogy mennyire külső elvárások következménye az, hogy létrejöhett 1945–48 között egy – jogilag sohasem szentesített – magyar oktatási autonómia és ezzel egy időben egy széles körű magyar iskolai hálózat, valamint a különböző nehézségek ellenére megszerveződhetett egy színvonalas felsőoktatási intézmény. [16](#)

A magyar kisebbség érdekképviselőjét felvállaló Magyar Népi Szövetség kétségkívül a legnagyobb eredményeket a magyar oktatás- és művelődésügy területén tudta felmutatni. Csakhogy ezeknek a sikereknek két “szépséghibájuk” is volt: egyfelől a pénzügyi kormányzat az első másfél évben egyszerűen nem volt hajlandó finanszírozni a magyar oktatási és művelődési intézményeket, ezért hosszú hónapokon keresztül csak a magyar társadalom közadakozásából tudták fenntartani azokat. (Ezt a kérdést csak a választások közeledtével orvosolták...) Másfelől pedig megfigyelhető egy olyan tendencia, hogy a magyar kisebbség számára kedvező intézkedések legtöbb esetben alacsonyabb szintű jogszabályok voltak (miniszteri rendeletek, utasítások), amelyek szemben álltak egy magasabb rendű jogforrással, (az érvényben lévő, és még a két háború között a parlament által szentesített törvénnyel, vagy az alkotmánnyal). Erre hivatkozva az államapparátust uraló sovinszta tisztviselők ahol csak tudták, igyekeztek a magyarság számára kedvező rendelkezések végrehajtását “elszabotálni”. Ennek következtében minden az ideiglenesség látszatát keltette, és sokakban meggyökeresedett az a vélemény, hogy a nagy nehezen kiharcolt eredmények, “pünkösdi sikerek” lesznek. Az 1947–48-as fejlemények ezeket a pesszimistákat igazolták...

Végezetül ki kell térnünk Petru Groza magyarságpolitikájának kirakatintézményére is. A – még Sănătescu idején fölállított – kisebbségügyi minisztériumot (*Ministerul Naționalităților Minoritare*) Petru Groza miniszterelnökké történő kinevezése után néhány héttel államtitkárságra (subsecretariatul de stat – amit a magyar sajtó következetesen “alminisztériumnak” fordított) “fokozták le”. Az államtitkárság vezetője Gh. Vlădescu-Răcoasa maradt – államtitkári rangban. Az államtitkárság neve is megváltozott, mert egy törvényrendelet törölte a *kisebbség* kifejezés hivatalos használatát és helyette a továbbiakban a *nemzetiség* kifejezést használták.

Ez a névváltozás ismét csak a Groza-féle “magyarbarát/kisebbségbarát” politika propagandisztikus lépésének tekinthető: ezzel is azt próbálták elhíttetni, hogy immáron vége az alárendeltséget kifejező kisebbségi státusnak, most már az országban élő nemzeti kisebbségek a többségi román nemzet egyenrangú társai. [17](#) A félreértések elkerülése végett azonban megjegyezzük: nem arról van szó, mintha Groza ráerőltette volna a “nemzetiség” fogalmának használatát a magyar közvéleményre. A magyar értelmiség valóban lealázónak, az egyenlőtlenség nyilvánvaló jelének tartotta a “nemzeti kisebbség” fogalmát, annak használatát. Egy részük abban reménykedett (azzal áltatta magát?), hogy az (“együttélő”) “nemzetiség” kifejezés használatának hivatalossá tétele jelzésértékű: a kormány komolyan meg akarja teremteni a többségi és kisebbségi nemzet közt a valódi jogegyenlőséget. [18](#) Éppen ezért fog megdöbbenést kelteni, amikor az ötvenes évek elején Bukarestben ismét visszatérnek a “nemzeti kisebbség” fogalmának használatára.

A kisebbségügyi/nemzetiségügyi minisztérium államtitkárság rangjára történő “lefokozása” mindazonáltal a lényegen mit sem változtatott: az “alminisztérium” továbbra is a döntési centrumon kívül [19](#) maradt: a magyar, vagy a többi nemzeti kisebbséggel kapcsolatos

lényegesebb döntéseket továbbra is személyesen Groza, és/vagy Gh. Gheorghiu-Dej, valamint Vasile Luca/Luka László) hozták meg. [20](#)

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy az MNSZ formálisan ugyan nem volt tagja a kormánynak, abban mégis képviseltette magát, mivel három székely megye (Háromszék, Udvarhely, Csík) élén magyar prefektusok (kormány megbízottak) álltak (valamint több megyének az alprefektusa magyar volt), emellett pedig 1945-ben magyar tanácsost neveztek ki a nemzetiségi államtitkárságra (Czikó Nándort) és a propaganda minisztériumba (Méliusz Józsefet), majd 1946 októberében, másfél hónappal a parlamenti választások előtt pedig kinevezték Felszeghy Ödönt a nemzetnevelési minisztérium vezértitkárává. Mindezek azonban szerintünk nem többek ügyes gesztusnál, hiszen sem Czikó, sem Méliusz nem volt döntési pozícióban, és az sem Felszeghy múlt, hogy az 1948-as “oktatási reformig” fennmaradt a tanügyi kvázi-autonómia.

A “magyarbarát politika” megváltozása

A Groza-kormány magyarságpolitikájának megváltozása három okra vezethető vissza. Egyfelől az RKP – a durva választási csalások és terror miatt – gyakorlatilag megnyerte az 1946 novemberi parlamenti választásokat, emiatt pedig nem volt akkora szükség a magyar kisebbség, illetve érdekképviseleti szervezete, az MNSZ addig nyújtott támogatására, hiszen a jobboldali “történelmi” pártok gyakorlatilag kiszorultak a politikai porondról. Másfelől a párizsi békeszerződés 1947. február 10-i aláírásával megszűnt az a külső kényszer, amely arra készítette 1945–46-ban a bukaresti politikai vezetést, hogy különböző engedményeket (amelyeket később “privilegiumoknak” minősítenek) adjanak a magyar kisebbség számára. Végül, de nem utolsó sorban a választások után a politikai döntéshozatal centruma – bár Groza egészen 1952-ig hivatalában marad – a miniszterelnöktől az RKP Politikai Bizottságához került át. Az átmeneti korszak kettős hatalma már a múlté. Véget ért az az “aranykorszak”, amikor – a magyarsággal szembeni jóindulatát többször kimutató – Grozával még lehetett a hivatalában alkudozni, engedményeket kicsikarni. Az elkövetkező években – az “osztályharc fokozódása” közepette – a különböző alkuk helyett párthatározatok, “irányelvek”, egyéb pártdokumentumok – vagy olyan titkos, sokszor szóbeli utasítások, amelyek szöges ellentétben állnak az éppen érvényben lévő párthatározatokkal, jogszabályokkal – szabták meg a magyar kisebbség sorsát. (Nem feledkezhetünk el azonban arról, hogy a totalitárius rendszerekben “*a pártdokumentumoknak »kettős olvasata« lehetséges: egy felszíni »nyilvános«, és egy mögöttes, »belső« értelmezésük. Végeredményben ez a kettősség teszi lehetővé, hogy viszonylag hosszabb időszakot vizsgálva, a pártdokumentumokban deklarált nemzetiségpolitikai célkitűzésekből ugyanaz az irányzat rajzolódjon ki, amit a romániai nemzetiségpolitika gyakorlata mutat.*”) [21](#)

A változás első jele Vasile Luca/Luka Lászlónak (ő ekkor az RKP PB tagja, a szűkebb vezetőségben a “magyar ügyek” felelőse volt) a kolozsvári *Igazság* 1947. május 22-i számában megjelent “irányadó” írása (*A romániai magyarság útja*) volt, amely többek közt a magyar kisebbség körében megindítandó belső tisztogatásokra szólította fel az MNSZ vezetőségét. Ennek hatására mind az MNSZ-ben, mind a kulturális, oktatási stb. intézményekben széles körű tisztogatások kezdődtek, amely oda vezetett, hogy 1949-ben, ill. 1952-ben letartóztatták Balogh Edgárt, Kurkó Gyárfást, Méliusz Józsefet, dr. Csögör Lajost, valamint Jordáky Lajost és Demeter Jánost, akik addig a kommunista párt megbízható híveinek számítottak.

A politikai tisztogatásokkal párhuzamosan sor került az önálló magyar gazdasági intézményrendszer felszámolására, amely folyamat a magyar szövetkezetek 1947 nyári beolvasztásával kezdődött és folytatódott az 1948. június 11-i államosításokkal. [22](#) A gazdasági intézményrendszer szétzúzásának az lett a következménye, hogy a magyar kisebbség a központi hatalomnak még inkább a kiszolgáltatottjává vált. 1948-ban (az augusztus 3-i “tanügyi reformmal”) elkezdődött a magyar nyelvű oktatás kereteinek fokozatos szűkítése, majd 1948–50 közt felszámolták a magyar kulturális egyesületeket, társaságokat is. (Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy az egyesületek betiltása, az egyházak elleni repressziók stb. látszólag egyformán sújtották mind a többségi románságot, mind a magyar és a többi nemzeti kisebbséget, csak hogy a nemzettudat megőrzésében, ápolásában fontos szerepet

betöltő közművelődési egyesületek megszüntetése, az egyházaknak a templomaik falai közé szorítása a kisebbséget érintette súlyosabban, hiszen a többségi nemzet identitástudatának ápolását a különböző állami intézmények is elősegítették.)

Mindezek mellett lankadatlanul folyt tovább a még magyar többségű városok elrománosítása is: egy 1947. május 9-i rendelettel megszigorították a letelepedést a nagyobb erdélyi városokban, ami azt jelentette, hogy a többségi nemzethez tartozók különféle ürüggyekkel megkapták a lakhatási engedélyt, míg a magyarok (vagy a németek) nem. (A lakóhely szabad megválasztásának korlátozása ekkor vette kezdetét és 1989-ig fenn is maradt.) 1948–49-ben aztán ismét csak felmelegítették a városi lakosság egy része kitelepítésének korábbi gyakorlatát: most az “osztályellenség” kitelepítése folyt, csak hogy a “kizsákmányoló osztályok” tagjainak döntő része az észak-erdélyi városokban (részben Dél-Erdélyben is) magyar (helyenként még zsidó és német) származású volt. [23](#)

A “határok légiesítése” helyett leereszkedik a vasfüggöny

Ugyancsak a magyarságpolitika megváltozásának egyik föltűnő jele volt – különösen azok számára, akik még emlékeztek arra, hogy Groza 1945–46 során rendszeresen kilátásba helyezte a magyar-román határ “légiesítését” – az, hogy 1947-től rendkívüli módon megnehezedett az anyaországgal történő kapcsolattartás. A határátkelést még a magyar-román határvíta lezárása előtt megszigorították: Teohari Georgescu kommunista belügyminiszter 1945 júniusában visszaállította az útlevélkényszert a magyar-román határon is. Ettől kezdve az útlevélkiadást egyre inkább megnehezítették. Októbertől már külön kiutazási vízumra is szükség volt az eltávozáshoz, 1946 januárjában pedig – bár a Külügyminiszterek Tanácsában még nem hozták meg a végső döntést a magyar-román határ kérdéséről – a trianoni magyar-román határon 1940 előtt működő határátkelőhelyek egy részét bezárták.

A békeszerződés aláírása után még meglévő hétből is csak egy (!) közúti és két vasúti határátkelőhely maradt nyitva, a többieket megszüntették. 1947–48-tól valóságos vasfüggöny ereszkedett le a két “testvéri, népi demokratikus ország” közé. [24](#) A helyzet odáig romlott, hogy az 1948. december 8-án életbelépő magyar-román vízumegyezmény romániai ratifikálását követően a közönséges útlevelek kiadása gyakorlatilag megszűnt. (Magyar diplomáciai értesülések szerint Georgescu belügyminiszternek az volt a hivatalos álláspontja, hogy a magánutazás nem engedélyezhető. Valószínűleg ennek volt következménye, hogy a bukaresti vezetés felszámolta a kishatárforgalmat és kiépítették a két ország közötti határzárát.)

Az útlevélkiadás szüneteltetésének többek között az lett a következménye, hogy 1947–48 folyamán tömegessé vált az illegális határátlépés Magyarország felé – annak ellenére, hogy 1948 januárjában megszigorították az érte kiszabható büntetés mértékét: az elfogottak 3–10 év büntetésre, és vagyonelkobzásra számíthattak, ráadásul a határőrök sok esetben fegyvereiket használták a “disszidálókkal” szemben.

Az anyaország és az erdélyi magyarság közötti kapcsolattartást némileg megkönnyíthette volna, ha a bécsi döntés előtt Kolozsváron működő magyar konzulátus megint megnyitják, ezt azonban az 1948–1949-ben folyó magyar-román államközi tárgyalásokon a román fél merev ellenállása miatt nem sikerült elérni. Végül Budapest belement abba a kompromisszumos megoldásba, hogy konzulátus helyett 1949 augusztusában Kolozsvárott csak a bukaresti magyar követség *útlevélkirendeltsége* nyithatta meg kapuit. (A helyzet paradox voltát jelzi, hogy az útlevélhivatal fennállása alatt utazhattak ki a legkevesebben Romániából Magyarországra...)

A kirakatpolitika folytatása

Miközben – a több hullámban folyó – tisztogatásokkal 1947–52 között szinte lefejezték a magyar értelmiséget (egyformán börtönbe küldve a rendszerrel szemben álló konzervatív liberálisokat, valamint a szociáldemokratákat és kommunistákat), valamint felszámolták a magyar intézményrendszer nagy részét, a párt “demokratikus nemzetiségpolitikáját” néhány látszatintézkedéssel igyekezett bizonyítani.

A “Marx-Lenin-Sztálin szellemiségét képviselő” nemzetiségpolitika egyik hivatkozási alapja az 1948-as új alkotmány volt, melynek 24. szakasza több “szépen hangzó kinyilatkoztatást”

tartalmazott. Így például: “*A Román Népköztársaság biztosítja az együttélő nemzetiségek számára az anyanyelv használatának jogát és az anyanyelvű oktatás minden fokozatban való megszervezését. Azokban a körzetekben, ahol nemcsak román, hanem más nemzetiségű lakosság is él, a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban az illető nemzetiség nyelve mind szóban, mind írásban **használandó**....*” (A kiemelés tőlünk, V. G.) Figyelemreméltó, hogy az alkotmány nyilvánosságra hozott tervezetében még benne volt, hogy “*azokban a körzetekben, ahol a lakosság legalább 30%-a nem román, hanem más nemzetiségű, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban ezeknek a nemzetiségeknek a nyelvét is **kell** használni...*” **25** (A kiemelés tőlünk, V. G.) A végleges szövegből azonban kimaradt a konkrét arányszám megjelölése...

Groza kirakatintézményének, a nemzetiségi alminisztériumnak a sorsa is sajátosan alakult. Az 1946. november 19-i választások után megalakult új kormányban a nemzetiségi államtitkárság betöltetlen maradt, majd 1947. december elején Groza Takács Lajost, a Magyar Népi Szövetség egyik meghatározó személyiségét nevezte ki “alminiszterre”. Az 1948 áprilisában megalakult új Groza-kabinetben azonban már nem találni ezt az államtitkárságot, helyette létrehozták a miniszterelnökség mellett működő, *Együttélő Nemzetiségek Problémáival Foglalkozó Főigazgatóságot*. A Takács-vezette főigazgatóság feladata a kisebbségi problémák nyilvántartása, tanulmányozása volt, és javaslatokat terjeszthetett elő “*a gondok politikai, jogi, közigazgatási úton történő rendezésére*”. **26**

A Groza nevével fémjelezhető “engedékeny” magyarságpolitika végét egy, 1948. december 12-én megjelent, az RMP KV Politikai Irodájának a “nemzeti kérdésben” [sic!] hozott határozatához köthetjük. Ez a dokumentum az elkövetkező évek nemzetiség-/magyarságpolitikáját is döntően meghatározta. Mindamellettt hogy minden nemzeti kisebbséget elmarasztaltak valamilyen “bűnben”, először itt fogalmazták meg azt a tételt, miszerint a nemzetiségi/kisebbségi kérdést “*mindig alá kell rendelnünk a munkásosztály fő feladatának*.” **27**

3. Elfordulás a “lenini-sztálini” magyarságpolitikától

Az RMP magyarságpolitikája ugyanúgy kétarcú volt, mint a Groza-kormányé. Egyfelől ugyanis a nyilvánosságra hozott párthatározatok rendre leszögezték, hogy a párt “Marx, Engels, Lenin és Sztálin útmutatásainak szellemében” folytatja nemzetiségpolitikáját. Ez azt jelentette, hogy külsőségekben “internacionalista” politikát folytattak. (Jórészt a szovjet minták szolgálai másolásáról volt szó.) A valóságban azonban egyre erősödött a hagyományos román nacionalizmus pozíciója a legfelsőbb vezetésen belül is, melynek következményei előbb-utóbb érzékelhetővé váltak a magyarságpolitikában is.

Kezdetben úgy tűnt, hogy – bár a korábbi években már történtek negatív fejlemények – lényegében tovább folyik a ’45 márciusában elkezdődött groza-i magyarságpolitika. 1952. szeptember 24-én a Nagy Nemzetgyűlés újabb alkotmányt fogadott el. Ez az előző alaptörvénynek a kisebbségekre vonatkozó passzusait szinte szó szerint átvette **28**, ám nem emiatt volt nagy jelentősége, hanem mert ez hozta létre a *Magyar Autonóm Tartományt*. Az új közigazgatási egység felállításának előzménye az 1950 szeptemberi “területi-közigazgatási reform” volt, amely – szovjet mintára – tartományokra és rajonokra osztotta az országot. (Erdély 22 megyéjéből 11 tartományt alakítottak ki.) Mivel ekkor a Székelyföldet két román többségű tartomány között osztották fel (a régi Gyergyó és Maros székek területe Maros, míg Csík, Udvarhely, Háromszék Sztálin/Brassó tartományhoz került), a nyilvánosság előtt a Magyar Autonóm Tartomány létrehozásának egyik indoka a fenti sérelmes intézkedés megszüntetése volt.

A párt magyarságpolitikájának ellentmondásossága azonban a MAT esetében is tetten érhető. Egyrészt a magyar többségű tartomány határait úgy alakították ki, hogy szintiszta román vidékeket (Bodza-vidék, Felső-Maros-völgy stb.) is csatoltak hozzá, aminek következtében az 1956-os népszámlálás csak 77%-os magyar többséget mutatott ki e közigazgatási egységben. Másrészt az új alkotmány 21. szakasza ugyan tényként szögezi le: “*A Magyar Autonóm Tartomány Szabályzatát az Autonóm Tartomány Néptanácsa dolgozza ki és jóváhagyás végett a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlése elé terjeszti*”, erre azonban sohasem került sor. (Egyes források szerint Fazekas János, az RMP KV titkársága mellett működő nemzetiségi

bizottság vezetője kezdeményezésére 1955-ben elkészült a statútum tervezete, amit azonban elsúlyesztettek.)

A valóságban ez a tartomány sem volt semmivel sem önállóbb, mint a többi közigazgatási egység. (A Romániában is meghonosított sztálini típusú totalitarizmus egyébként sem tűrt meg semmifajta partikularizmust, autonómiaformát, ezért is nevetséges a román nacionalistáknak az a vádja, hogy a magyar “autonóm” terület egy külön “enklávét” képezett volna Románia testében...) A különbség “csupán” annyi volt, hogy ebben a tartományban a magyarok ténylegesen élhettek mindazon jogaikkal, amelyeket 1945 után kiváltak maguknak. A Magyar Autonóm Tartomány létrehozásától kezdve ugyanis Erdély többi részén többek közt fokozatosan eltűntek a kétnyelvű fölirotok, a kisebbségi nyelvek hivatalos helyen történő használata elé egyre több akadály gördült – a magyarság jogai szemmel láthatóan csorbultak. (Ezenközben pedig a pártvezetés a MAT területére próbálta koncentrálni a magyar kulturális intézmények nagy részét, igyekezett Kolozsvárt megfosztani a magyar kulturális-oktatási centrum szerepétől: a kolozsvári *Színművészeti Intézet* magyar tagozatát 1954 nyarán Marosvásárhelyre helyezték – bár ott magyar opera nem működött, az addig Kolozsváron megjelenő *Irodalmi Almanachot* pedig 1953 februárjában megszüntették, majd egy évvel később Marosvásárhelyen indították újra – *Igaz Szó* címen. Egyes korabeli hírek szerint ekkor fölmerült a Bolyai Egyetemet Marosvásárhelyre történő költöztetés terve is.) [29](#)

A Magyar Autonóm Tartomány létrehozása után a pártvezetés úgy látta, fölhangyhat az “aktív nemzetiségpolitikával” véget érhet a “túlzott engedmények” korszaka. Részben ezt jelzi Gheorghe Gheorghiu-Dejnek az 1953. január 29-i kolozsvári Igazságban is megjelent írása, amelyben többek között kijelentette, hogy Romániában megoldódott a nemzetiségi kérdés. (Ettől kezdve következetesen “nemzeti kérdést” emlegetnek “nemzetiségi kérdés” helyett!) Ebből pedig – a pártvezetés szerint – az a következtetés vonható le, hogy most már semmi szükség sincs a magyar kisebbség politikai érdekképviselői szervének indult, de a negyvenes évek végére már teljesen eljelentéktelenedett, a párt napi “agitációs fórumaként” működő Magyar Népi Szövetségre. 1953 márciusában az MNSZ vezetőségével kimondatták (nagyjából egy időben a zsidó és német kisebbségi szervezetekkel) a szövetség önfeloszlatását. (Valószínűleg Gheorghiu-Dej előbbi kijelentésére vezethető vissza az is, hogy az “együttélő nemzetiségek” problémáival foglalkozó főigazgatóságot csendben megszüntették.)

A “nemzeti kérdés megoldása” azonban magával hozott egy másik változást a nyelvpolitika területén is: 1952-től a hivatalos szövegekben az (“együttélő”) “nemzetiség”-ről fokozatosan visszatértek a “nemzeti kisebbség” kifejezés használatára. [30](#) Ezen fogalom-váltás fontosságának az akkori magyar értelmiségi elit nagy része is tudatában volt: ez ugyanis rádöbentette őket arra, hogy megváltozott a párt magyarságpolitikája. (1952 júniusában Pataki László bukaresti magyar követnek árulta el Sütő András, a *Falvak Népe* akkori főszerkesztője, hogy “öt is nagyon megdöbentette először ez a kifejezés. A Magyar Népi Szövetség vezetőségétől és a Párttól magyarázatot kértek. Azt a választ kapták, hogy ezt a kifejezést Sztálin elvtárs is használja...” [31](#))

A párt megváltozott magyarságpolitikáját leginkább az mutatta meg, hogy miként alakult a magyar nyelvű oktatásügy helyzete. Az első veszteség a magyar nyelvű mérnökképzést érte, ugyanis az 1953/54-es tanévtől megszűnt a kolozsvári Mechanikai Intézet magyar tagozata. (1953/4-ben szűnt meg a negyvenes évek végén-ötvenes évek elején a moldvai csángómagyarok számára létrehozott magyar tannyelvű elemi iskolák döntő része is.) Az 1955/56-os tanév elején nem hirdettek új felvételt a Mezőgazdasági Főiskola (Agronómia) magyar tagozatára sem. Mindemellert elkezdődött a magyar nyelven folyó középfokú szakoktatás kereteinek szűkítése is: egyre kevesebb helyen indult kisebbségi nyelven szakmai iskola, valamint megkezdődött – igaz, még csak szórványosan – a magyar és román tannyelvű iskolák összevonása. (Nem véletlen, hogy az ötvenes években a magyar nyelvű lapokban országos, vagy egy tartományra vonatkozó részletesebb nemzetiségi iskolastatisztikával alig lehet találkozni!) 1955 előtt inkább a helyi hatóságok kezdeményezése következtében szűnt meg egy-egy magyar tannyelvű szakiskola, vagy tagozat. 1956. július 15-én azonban megjelent egy párt- és kormányhatározat, amely előírta a vegyes (román és nemzetiségi

tagozatos) oktatás megszervezését. Ettől kezdve pedig elkezdődött az addig önálló, magyar tannyelvű iskolák felszámolása.

Az ötvenes évek első felének másik komoly kisebbségi sérelme – legalábbis az értelmiség számára – az anyaországgal történő kulturális-tudományos kapcsolatok szinte teljes szüneteltetése volt. Alig-alig juthattak be szépirodalmi művek, szakkönyvek, napilapok és folyóiratok – ráadásul devizális okokra hivatkozva 1954-ben még a bejutó csekély példányszámot is drasztikusan tovább csökkentették. A két ország közötti kulturális cserekapcsolat szinte teljes megszűnésének egyik oka a Nagy Imre-kormány reformpolitikájával szembeni román fenntartás, gyanakvás volt, ami oda vezetett, hogy Bukarest 1955-ben bezáratta a kolozsvári útlevélhivatalt.

Ezzel egy időben azonban ismét létrehoztak egy álintézményt: az RMP KV titkársága mellett *a nemzeti kisebbségek problémáival foglalkozó bizottságot*. (Vezetője Fazekas János lett.) A bizottság – melynek meglétéről a korabeli lapok mélyen hallgattak! – eddigi ismereteink szerint tényleges munkát alig végzett, a magyarságpolitika alakulására kifejtett hatása meglehetősen csekély lehetett. A bizottság az ötvenes évek végén úgy szűnt meg, mint ha nem is lett volna...

1956 “forró nyara” Erdélyben

Az 1956-os év első felének eseményei sokakat nagy reménységgel töltöttek el. Az SZKP februári XX. kongresszusa elbizonytalanította a román pártvezetést, ellenben bizakodóvá, mintegy bátrabbá tette az antisztalinista magyar (és román) értelmiséget. 1956 nyara Kolozsvárt is “forró nyárnak” bizonyult, a magyarországi erjedésnek itt is volt némi kisugárzása, nem is beszélve arról, hogy a pártközpontba befutó jelentések már korábban is a magyar értelmiség nagyfokú elégedetlenségéről szóltak. A magyarországi események hatása azáltal is megnőtt, hogy az előző év második felétől el kezdtek magánútleveleket is kiadni, minek következtében hirtelen több ezer erdélyi magyar juthatott át – hosszú évek óta először – az anyaországba és ott a saját szemével láthatta a két ország közötti gazdasági/életszínvonalbeli – és főleg: politikai – különbséget.

A különböző nyugtalanító hírek hatására a nyár végén az országos vezetés úgy látta, sürgősen ráncba kell szedni a nyíltan elégedetlenkedő kolozsvári magyar értelmiséget. Augusztus végén Miron Constantinescu, a Politikai Bizottság reformista tagja vezetésével népes “tűzoltóbrigád” szállt ki Kolozsvárra. Csakhogy a pártvezetés számítása nem vált be: a megfegyelmések, példastatuálások helyett – az értelmiség elszánt ellenállása miatt – engedményekre kényszerültek. Ezek sorába tartozott, hogy nagy hirtelen ismét engedélyezték a Mezőgazdasági Főiskola magyar tagozatára történő felvételizést, novemberben az oktatásügyi minisztériumban *nemzetiségi vezérigazgatóságot* állítottak fel (élére kinevezve Bányai Lászlót, a Bolyai addigi rektorát), engedélyezték a következő évtől több új lap (mint a *Korunk* és a *Napsugár* c. gyermeklap) beindítását. (A megbeszéléseken többen azt is követelték, hogy a pártvezetés állítsa vissza a Magyar Népi Szövetséget – vagy más hasonló magyar kisebbségi érdekképviselői szervezetet – és készítsenek el egy új nemzetiségi státútumot. Természetesen a pártközpont kiküldöttei ezeket az “túlzó” követeléseket elutasították...) Csakhogy amíg a pártvezetés bukaresti szemszögből másodrangú kérdésekben engedett, az igazán lényeges dologban nem: az augusztusi párthatározat végrehajtását nem függesztették fel. Így aztán hivatalos statisztika szerint az 1956/57-es tanévben az előző évhez képest a hétéves iskolák esetében megháromszorozódott, a középiskoláknál pedig megduplázódott a magyar tannyelvű tagozatok száma – miközben az önálló magyar tanintézmények száma jelentősen csökkent. [32](#)

A magyar forradalom hatása

A budapesti forradalmi események hatására Erdélyben a magyar középiskolások, egyetemi hallgatók egy része mozgolódni kezdett. A különböző szervezkedéseket (vagy csak szervezkedési kísérleteket), “összeesküvéseket” komoly retorziók követték: 1956 és 1959 közt két nagyobb hullámban széleskörű megtorlások, letartóztatások történtek. Az ’56-hoz köthető megtorlások mértékéről a kutatásnak még ma sincs pontos képe. Az eddig megjelent visszaemlékezések, tanulmányok a meghurcoltak és az elítéltek számával kapcsolatban igen eltérő adatokat közölnek: a több ezertől a félszázazeres számig. Bármennyi is a megtorlásokat

elszenvedettek száma, annyi bizonyos: a félelem ekkor kialakult légköre igencsak megkönnyítette Bukarest számára, hogy ellenállás nélkül vigye végbe az újabb magyarellenes intézkedéseit. Az RMP vezetése ugyanis abból a tényből, miszerint a különböző mozgolódásban, szervezkedésben meglehetősen sok magyar értelmiségi, egyetemi és főiskolai hallgató, középiskolás diák vett részt, azt következtetést vonta le, miszerint 1956 előtt általában hibás volt a párt magyarságpolitikája, “túlzott engedményeket” tettek a magyarságnak. Ezen túlmenően az volt a véleményük, hogy éppen a fiatalság fertőzött leginkább a “burzsoá nacionalizmussal”, tehát komoly hiba volt megengedni korábban az önálló magyar tannyelvű elemi-, közép- és felsőoktatás létrehozását, amelyek a “magyar nacionalizmus” és “szeparatizmus” fészkeinek bizonyultak. (Keleti Ferenc bukaresti magyar nagykövet információi szerint 1959-ben Athanase Joja oktatásügyi miniszter egy bizalmas beszélgetés során kijelentette: *“Az eddigi iskolapolitikájuk a nemzetiségekkel kapcsolatban hibás volt. Nem tudja, hogy követhettek el ilyen hibákat. Tévedés volt eddig a külön magyar anyanyelvű iskolák megengedése...”*) [33](#)

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a Gheorghiu-Dej nacionalista magyarságpolitikáját közvetve a budapesti pártvezetés is támogatta, ugyanis Kádár János és Kállai Gyula a magyar párt- és állami delegáció 1958-as körútja során több, a román “testvérpárt” nemzetiségpolitikáját dicsérő kijelentést tettek. (Kádár a látogatás során elégedetten jelentette ki: *“Mi eddig is tudtuk és nagyra értékeltük, most pedig személyesen is tapasztaltuk, hogy a Román Népköztársaságban megvalósult a nemzetiségek jogegyenlősége, a politikai, gazdasági és kulturális élet minden területén.”* [34](#) A kiemelés tőlünk, V. G.) Ebből pedig a román pártvezetés azt a következtetést vonta le, hogy Budapest “levette a kezét” az erdélyi magyarságról, és így szabad kezet kaptak asszimilációs politikájuk folytatásához.

Számításukban nem is csalódtak: 1959 júliusában Bukarestbe látogatott Kállai Gyula államminiszter, és a kétnapos megbeszélés végén kijelentette, hogy a budapesti elvtársak *“alapvetően úgy gondolják, hogy a két egyetem egyesítése helyes lépés volt. A cél, amelyet a két egyetem egyesítése révén akarnak elérni, helyes.”* [35](#)

Mindemellett a szovjet tényező szerepe sem elhanyagolható: arról van szó ugyanis, hogy 1958 nyarán kivonták a szovjet csapatokat Romániából, és ettől kezdve Bukarestben egyre határozottabban egy “különutas”, nemzeti politikát kezdtek folytatni, ami a román társadalom jó részében nem csupán a pozitív töltetű nemzeti érzések, hanem a hagyományos magyarellenes nacionalizmus megerősödésével is járt.

Az egyre inkább a két világháború között alkalmazott sovinizsma, magyarellenes politikai gyakorlat vonásait mutató “szocialista nemzetiségpolitika” éppen a legfontosabb területen: az anyanyelvű oktatásban okozta a legnagyobb pusztítást. Az 1956 nyári párthatározat következtében az 1955/56-os tanévhez képest 1958/59-re az elemi- és középiskolák magyar tagozatainak száma megtöbbszöröződött. A “tagozatosítás” kétféleképpen történt: azokban a helyiségekben, ahol volt önálló adminisztrációjú magyar és román tannyelvű iskola, azokat összevonták. Ott azonban, ahol addig kizárólag csak magyar tannyelvű oktatási intézmény működött, annak keretén belül román tagozatot hoztak létre. Természetesen mindkét esetben enyhébb, vagy durvább hatósági nyomás kísérte ezt a folyamatot. Függetlenül a módszerektől, az eredmény ugyanaz volt: az önálló, kizárólag magyar tannyelvű középiskolák a hatvanas évek közepére szinte teljesen eltűntek. [36](#)

1959 kétségkívül a romániai magyar oktatásügy történetének egyik fekete éve. Ekkor szűntek meg a moldvai csángómagyarok utolsó magyar tannyelvű elemi iskolái, és megszüntették az oktatásügyi minisztérium nemzetiségi vezérgazgatóságát is. Ugyanekkor “egyesítették” azonban a Babe^o és a Bolyai egyetemeket, és emellett véglegesen fűlszámolták a Mezőgazdasági Főiskola magyar tagozatát is. (A Bolyai egyetem fűlszámolására még a nyugati média is felfigyelt!) Az 1956 utáni megtorlásokkal megfélemlített magyar értelmiség kényszeredetten tűrte a magyar egyetem megsemmisítését. Miközben az utolsó rektor, Takács Lajos önnön baleksége, hiszékenysége áldozataként statisztált intézménye likvidálásához, Szabédi László, az egyetem professzora öngyilkosságával tiltakozott a durva önkény ellen... Az anyanyelvű oktatás fűlszámolása mellett ugyancsak súlyos sérelem volt az 1960 decemberi “területi-közigazgatási reform”, amivel többek között (személyesen Nicolae Ceau^oescu

kezdeményezésére) átszabták a Magyar Autonóm Tartomány határait: Háromszék déli részét (gazdasági okokra hivatkozva) Brassó tartományhoz csatolták, ugyanekkor a MAT-hoz csatoltak több román többségű rajont. Ennek pedig az lett az egyik következménye, hogy a magyarság száma 564.000-ről 473.000-re csökkent, míg a románok száma 147.000-ről 266.000-re nőtt. (Ezzel az arányszámuk 22-ről 36%-ra nőtt.) A románok számának növekedése elég jó ürügy volt ahhoz, hogy megkezdődjön a közigazgatás és a pártapparátus románosítása. A hatvanas évek elejére az apparátus első vonalába (tartományi első titkár, néptanácsi elnök, az állambiztonság vezetője, stb.) sorra románokat helyeztek. A most már *Maros Magyar Autonóm Tartomány* nevet viselő közigazgatási egység apparátusának elrománosítása megkönnyítette azt is, hogy 1962-ben – az addig kizárólag magyar tannyelvű – marosvásárhelyi *Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetet* is “romanizálják”. Itt a módszer ugyanaz volt, mint a Bolyai felszámolásakor: nem külön magyar és román tagozatot hoztak létre, hanem a tantárgyak egy részét (a többségét!) románul kezdték leadni a magyar hallgatók számára is. (Az alapításától magyar intézménynek számító OGYI románosítását szolgálta az is, hogy évről-évre egyre több román hallgatók vettek fel, ezzel párhuzamosan pedig jelentősen megnőtt a román professzorok száma.)

Ugyancsak a hatvanas évek elejének fejleményeihez tartozik az is, hogy néhány vidéki magyar napilapban (például a nagyváradi *Fáklyában*) nem lehetett a települések magyar neveit leírni. (Ezen a téren csupán 1968-ban történt változás.) Ezt még talán lehet a helyi tartományi vezetés “túlbugóságának” számlájára írni [37](#), ám az már országos jelenség volt, hogy Erdélyben a nagyobb, magyarok által is lakott városokban a 2. bécsi döntést követően, vagy 1945-ben magyar személyiségekről elkeresztelt utcanevek egy részét a hatvanas évek elején átkeresztelték – és nem egyszer azokat a román neveket kapták vissza, amelyeket 1920–40 közt viseltek.

A hatvanas évek elején talán csak egyetlen területen történt némi pozitív változás: az útlevélikiadás terén. Bár 1956 októberétől ismét leereszkedett a vasfüggöny, az ötvenes évek elejére emlékeztető állapotok – nem utolsósorban a Kádár-vezetés állandó pressziója miatt is! – lassan végképp eltűntek. 1961-ben megkötötték a két ország között a vízumkénszer eltörléséről szóló egyezményt (igaz ezt Románia pár év késéssel ültette át csak a gyakorlatba), aminek következtében például 1962-ben 26 ezer, míg 1964-ben 71 ezer utas látogathatott Magyarországra.

Mindezek ellenére Bukarest és Budapest viszonya – az ’56-ot követő pár éves szívélyes jó viszonyt követően – a hatvanas évek első felében ismét igen hűvössé vált, kiváltképp az 1964 áprilisi román “függetlenségi nyilatkozat” (vagyis az RMP KV április 16-i, a kommunista pártok külön útjainak létjogosultságáról, szuverenitásáról kiadott nyilatkozata) után. Ekkor Budapest úgy értékelte, hogy a román pártvezetés “*vonavezetésében a szélsőséges nacionalistákra és a jobboldali restaurációs erőkre, másfelől a XX. és XXII. kongresszus téziseivel szembenálló dogmatikus-szektás elemekre támaszkodva a szocialista országokkal való internacionalista kapcsolat felszámolására, a »nemzeti politika« kialakítására törekszik...*” [38](#)

Azt, hogy az RKP vezetése a hatvanas évek közepén egyre határozottabban a “szélsőséges nacionalista erőkre” támaszkodik, a magyarságpolitika alakulása is igazolta...

4. Útban az etnokratikus állam felé

Nicolae Ceau^oescu hatalomra kerülésekor, 1965-ben, számos román és magyar értelmiségi bízott abban, hogy Romániában is elkezdődik végre egy desztalinizációs folyamat. A magyar értelmiségiek egy része emellett abban is reménykedett, hogy az új főtitkár szakítani fog Gheorghiu-Dej nacionalista magyarságpolitikájával. Az ezirányú reményeket azonban hamarosan csalódás váltotta fel, mivel számos jel mutatta már 1965 nyarán is, hogy ebben a kérdésben érdemi változásra egyelőre nem lehet számítani.

Az RKP 1965 júliusában megtartott IX. kongresszus (ahol főtitkárrá választották Ceau^oescut), több szempontból új politikai és ideológiai korszak kezdetét jelzi, témánk szempontjából azért is, mert itt honosították meg a “szocialista nemzet” és a “szocialista nemzeti állam” kifejezéseket. Ugyanitt elhangzott beszédében pedig Ceau^oescu a kisebbségi kérdéstről mint “befejezett folyamatról” beszélt. [39](#) (Ettől kezdve az új pártvezető számtalan alkalommal – a

nyolcvanas években rendszeresen – hangoztatta, hogy “*pártunk örökre megoldotta a nemzeti [sic!] kérdést*”).

Bár Ceau^oescu kongresszusi beszéde nem sok bizakodásra adhatott okot, az azonban igen, hogy az augusztusban elfogadott új alkotmányban ismét az *együttélő nemzetiség* fogalmával lehetett találkozni. Ez a látszólag nagyvonalú terminológia, – akárcsak a Groza idején bevezetett *nemzetiség* – azt sugallta, hogy Romániában a nemzeti kisebbségek a többségi nemzettel azonos státuszt élveznek. Valójában azonban az a politikai-ideológiai megfontolás állt e nyelvpolitikai váltás mögött, hogy egyrészt a nemzeti kisebbségeket a kisebbségi léttel együttjáró nemzetközi jogi védelem lehetősége alól kivonják, másrészt az új fogalom arra is alkalmasnak bizonyult, hogy a különböző történelmi múlttal, gazdasági-kulturális háttérrel rendelkező, eltérő lélekszámú kisebbségek közti különbséget elkendőzzék.

Ceau^oescu “új szellemű” kisebbségpolitikája egyelőre kimerült abban, hogy kezdeményezésére 1965-ben megint létrehozták az ’59 elején megszüntetett, a KB-titkárság felügyelete alá tartozó, *a nemzeti kisebbségek problémáival foglalkozó bizottságot*. A bizottság élén maga a főtitkár állt, de a közvetlen irányítás kezdetben a “liberális” Miron Constantinescu, majd Paul Nicolescu-Mizil kezében volt. A bizottság magyar tagjai (köztük Domokos Géza, Takács Lajos, Sütő András) az elkövetkező három évben több vidéki kiszálláson igyekeztek megismerkedni a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó oktatás, a kisebbségi színházak, kultúra problémáival. A probléma-felmérést követően készített javaslataikat a KB elé terjesztették, de érdemi döntések sohasem születtek. Végül a bizottság valamikor 1968 első felében “elhalt”... Mivel ez a bizottság sem tudott semmi eredményt felmutatni, joggal merül fel a kérdés: mi értelme volt a létrehozásának? Néhány korabeli magyar diplomáciai iratból számunkra úgy tűnik, hogy ez az álintézmény (is) elsősorban a külföldnek (Budapestnek, közvetve pedig Moszkvának) “szólt”. Azt volt hivatva bizonyítani, hogy Ceau^oescu – elődjével szemben – komolyan veszi a nemzeti kisebbségek problematikáját.

Reménykedések és részengedmények

Ahhoz, hogy ismét valami érdemi változás történjen a magyar kisebbséggel kapcsolatos politikában – akárcsak 1956-ban – a külső körülményeknek kellett megváltozniuk. Az 1968-as reformtavasz – mely mind a román, mind a magyar reformista értelmiség körében nyugtalanságot keltett –, valamint Csehszlovákia megszállása arra készítette a román vezetést, hogy szorosabbra vonja belső erőit. A külső fenyegetettség érzése rákényszerítette Bukarestet, hogy bizonyos módosítások történjenek a magyarságpolitikában – természetesen csak olyanok, amelyek a lényegét nem érintik. Azonban nem csak a nemzetközi politikai tényezők jelentettek egyfajta kényszerítő erőt, hanem a magyar értelmiség 1968 nyári aktivizálódása is, amelyet részben a régóta megoldatlan problémák (iskola-összevonások, a magyar nyelvű szakoktatás, a kétnyelvű feliratok “eltűnése”), részben új sérelmek váltottak ki. Az egyik legfrissebb sérelem az újabb “területi-közigazgatási reformmal”, az ún. megyésítéssel volt összefüggésben.

1967-ben ugyanis elhatározták, hogy ismét átalakítják az ország adminisztratív beosztását és – részben azért, hogy ezzel a főtitkár meg tudja teremteni a saját hatalmi bázisát –, visszatértek a megyerendszerhez. Mivel a tartományokból több megyét is kialakítottak, fölmerült annak kérdése, mi legyen a Maros-Magyar Autonóm Tartománnyal. Bár 1967 második felében – a bukaresti magyar nagykövetség értesülése szerint – a főtitkári beszámolóiban a figyelembe veendő szempontok között “*hangsúlyozottan említették a lakosság nemzetiségi összetételét is*” [40](#) az új adminisztratív határok kialakításakor, ennek ellenére az RKP KB 1967. október 5–6-i plenáris ülésén a területi-közigazgatási beosztás megjavítására elfogadott irányelvek között nem szerepelt az adott területek nemzetiségi összetételének figyelembe vétele. Ennek következtében a megyék, és alsóbb adminisztratív körzetek kialakításakor néhány esetben a magyar kisebbség szempontjából hátrányos módosításokra került sor. Így például Maros megyéhez csatolták a részben szász, jórészt román lakosságú Segesvárt, és a román többségű Dicsőszentmártont és környékét, amivel egyértelműen a magyarság arányának csökkentése volt a cél. Ráadásul a Székelyföldön maga a megyésítés is komoly konfliktusokat váltott ki. Az eredeti tervvel szemben (amelyet Fazekas János, az RKP KB Végrehajtó Bizottsága tagja

szorgalmazott és amelynek eredményeként egy ún. székely nagy-megye jött volna létre a jelenlegi Kovászna és Hargita megyék területén) ugyanis külön Kovászna és Hargita megyét alakították ki. Az utóbbi a volt Csík és Udvarhely megyék területén jött létre, csakhogy igen komoly vitát váltott ki Székelyudvarhely és Csíkszereda közt, hogy melyik város legyen a megyeszékhely. [41](#)

A meglévő feszültségeket a pártvezetés részben látszat-aktivitással próbálta levezetni. 1968. június 27-én Bukarestben széleskörű megbeszélés zajlott a pártvezetés és több, mint száz meghívott prominens magyar értelmiségi között. A tanácskozáson – kiszivárgott hírek szerint – egyesek ismét fölvetették, hogy egy, a nemzeti kisebbségek helyzetét szabályozó új nemzetiségi státútum kellene alkotni (bár az 1945-ös még érvényben volt!), többen pedig szorgalmazták, hogy oldják meg végre az anyanyelvű oktatás (elsősorban a szakoktatás) kérdését. (Vince József, bukaresti magyar nagykövetség információi szerint Fazekas János környezetéből *“indulhatott el az a gondolat, mely szerint ez lesz az az alkalom, ahol fel kell vetni a nemzetiségi státútum, és a magyar nyelvű szakoktatás kérdését.”* [42](#)) Ceau^oescu azonban mindkét felvetést mereven elutasította, ami a vezető magyar értelmiségiekből elkeseredést, elkedvetlenedést váltott ki. A csalódást ellensúlyozandó, azonban először létre hoztak egy újabb kirakatszervezetet (a nemzetiségi dolgozók tanácsát), majd pedig kisebb részengedményekkel igyekeztek leszerelni a magyarokat: az oktatási minisztériumban ismét felállították a nemzetiségi vezérigazgatóságot, 1970-ben pedig engedélyezték egy központi hetilap (*A hét*) megjelenését, valamint felállt egy önálló nemzetiségi könyvkiadó (*Kriterion*) és magyar nyelvű TV-adás kezdődött.

Bármennyire is fontos szerepet töltött be 1989-ig a *Kriterion*, vagy – megszüntetéséig – a bukaresti TV magyar adása a magyar identitás megőrzésében, mégis úgy gondoljuk, hogy 1968-ban a magyar értelmiségi elit megint egy illúzió áldozata lett: hitt a pártvezetés ígéreteiben, komolyan vette a Ceau^oescu beszédeiben kilátásba helyezett változásokat. Sokáig nem vették észre: szinte semmit sem kaptak cserébe azért, hogy 1968-ban teljes azonosulást tanúsítottak a pártvezetés politikájával. A meghirdetett engedmények jó részét sohasem teljesítették, másokat pár éven belül visszavontak, a régi sérelmeket pedig – melyek már az ötvenes évek óta léteztek – nem orvosolták.

Ceau^oescu kirakatszervezete

Az RKP KB 1968. október 24–25-i plenáris ülésén – amelyen Ceau^oescu megígérte, hogy nagyobb teret engednek a kisebbségi nyelvhasználatnak az oktatásban és a kulturális élet számos területén – határozatot hoztak, hogy a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja égisze alatt létrehozzák a nemzetiségi dolgozók tanácsait. Az ülésen Ceau^oescu azt is megjelölte, hogy mi lesz a tanácsok legfőbb feladata: segítsék elő *“a párt- és állami szervek politikai nevelőmunkáját”*, mozdítsák elő *“az együttlakó nemzetiségek tudományos, művészeti, irodalmi alkotómunkáját az anyanyelvükön...”*, és emellett *“biztosítani fogják a magyar, német és más nemzetiségű dolgozók egyre aktívabb közreműködését [...] a párt és az állam külpolitikájának kidolgozásában és végrehajtásában”* [43](#). Ebből is látható, hogy csupán egy újabb kirakatszervezet létrehozásáról volt szó. A konzultatív szervezetnek – mely közvetve a Központi Bizottság alá volt rendelve – sem kezdeményezési joga, sem vétőjoga sem pedig állandó tagsága nem volt – és még csak nem is tanácskoztak vele rendszeresen. Kizárólag akkor hívták össze, ha a “Conducător” pillanatnyi érdeke úgy diktálta.

A *Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa* (tagja között ott találjuk az akkori magyar politikai/értelmiségi elit nagy részét: Király Károlyt, Takács Lajost, Méliusz Józsefet, Balogh Edgárt, Bodor Pált, Sütő Andrást, Domokos Gézát és másokat) első plenáris ülését 1969. július 8-án tartották, de kizárólag csak országos problémákról folytattak eszmecsereket. (Az első két évben a kisebbségi gondokat-bajokat még csak szóba sem hozhatták.) Az 1971. március 12-i plenáris ülésen viszont más volt a légkör. Először is a főtitkár meglepő kijelentést tett: *“Tiszteletben kell tartanunk, hogy a fiatalok szabadon választhassák meg, milyen iskolába kívánnak járni és milyen nyelven kívánnak tanulni!”*, majd kicsit később az érdemi munka hiánya miatt esetleg elkedvetlenedett értelmiségieket az alábbi kijelentésével igyekezett megnyugtatni: *“abból a tényből, hogy a nemzetnek még hosszas perspektívája van, következik, hogy a nemzetiségek léte is hosszas perspektívájú.”* [44](#) (A kiemelés tőlünk, V.

G.) Nem meglepő, hogy ilyen biztatások után szinte áradtak a panaszok. (Ráadásul ketten még magyarul is fel mertek szólalni! Ilyenre többé nem is került sor...) A tanácskozásnak csupán annyi konkrét eredménye lett, hogy Ceau^oescu utasítására létrehoztak hat önálló, kizárólag magyar tannyelvű liceumot (alig másfél évtized múltán ismét megszüntetik őket), valamint néhány szakliceumban magyar osztályokat indítottak (jórészt olyan szakmákban, melyeknek alacsony volt a társadalmi presztízse.)

Az elkövetkező három évben ismét nem hívták össze a tanácsokat. 1974 áprilisában azonban már nem lehetett szőnyeg alá söpörni a sérelmeket. Takács Lajos (aki a Bolyai utolsó rektoraként még támogatta a két egyetem egyesítését!) a 4-i felszólalásában hosszan, adatokkal alátámasztva sorolta az oktatás terén meglévő sérelmeket. Azt is felemlítette, hogy az államigazgatási apparátus esetében a végrehajtó szervek (ügyészség, bíróság, rendőrség stb.) között a magyar kisebbség aránya szinte elenyésző, a magyar feliratok pedig eltűntek (a kétnyelvű utcatáblák csak a volt MAT területén maradtak meg a nyolcvanas évek végéig). Takács azt sem hallgatta el, hogy az alantas hatóságok sok helyen tiltják a helységnevek anyanyelven történő használatát [45](#). Felszólalását Ceau^oescu beszéde követte. A főtitkár mindjárt az elején kijelentette, hogy a nemzetiségi tanácsoknak nem a kisebbségi lakosság sajtóproblémáin kellene lovagolniuk, hanem “az általános országépítő feladatokkal” kellene törődniük. Ezután kifejtette, hogy az anyanyelven való oktatás nem annyira fontos, hiszen mindenkinek egy nyelvet kell majd beszélnie, a “szocializmus nyelvét” – tehát az államnyelv elsajátítására kell a hangsúlyt helyezni! [46](#)

A '75, '76-os országos plenáris üléseket követően – ahol ismét csak “országos gondokkal” foglalkoztak a résztvevők – az 1977. áprilisi 4-i tanácskozáson “az ország területi épségét fenyegető revizionizmus, az irredentizmus, a horthyzmus” kapták a főszerepet. (Ezen az ülésen kellett volna részt vennie Szikszay Jenő brassói magyartanárnak is, akit azonban már ekkor zaklatott a Securitate, többször is beidéztek és vallatás közben megkínózták, míg végül április 11-én öngyilkos lett. Ugyanebben a hónapban indítottak hajszát Zsuffa Zoltán kovásznai matematika tanár ellen is.) Ismereteink szerint ez volt az első eset, hogy a “külső fenyegetés” veszélyével hozakodott elő a főtitkár. Ekkor már az országos vezetőségből hiányoztak a korábbi reprezentatív személyiségek (Sütő, Méliusz stb.), helyüket olyan apparátcsikkokkal töltötték be, mint Fazekas Lajos, Gere Mihály, Koppándi Sándor, Vincze János/Ion Vinþe. 1978-ban és 1979-ben, majd négy év múltán, 1983-ban még összehívták a tanácsot, de azután országos plenáris ülésre csak 1987 februárjában került sor, amikor a budapesti 3 kötetes *Erdély történetét* kellett elítélni.

A fenti kirakatszervezet kapcsán érdemes egy kis kitérőt tenni a hetvenes-nyolcvanas évek káderpolitikájára is. A magyar (és zsidó) kádereket már az ötvenes évek elejétől kezdték eltávolítani különböző indokokkal a fontosabb bizalmi pozíciókból (elsősorban a hadseregből, állambiztonságból, a külügyből). Ez a folyamat a hetvenes években csak fölerősödött. Az a generáció, amelyik még 1945–1948 közt került vezető pozícióba (és amelynek általában komoly munkásmozgalmi/illegalista múltja volt) vagy már korábban “kihullott a rostán”, vagy elérte a nyugdíjkorhatárt [47](#). A hetvenes években már tényleges vezető posztokon nem találni magyarokat. (A nemkívánatos magyar káderek eltávolítását megkönnyítette az az országos gyakorlat, amelyet “káder-rotációként”, vagy “káderforgatásként” emlegettek.) Ha egy-egy helyen mégis maradtak magyar származású káderek (például a két székely megye, Hargita és Kovászna élén) azok általában nem azonosultak a magyar közösséggel, amely “díszmagyaroknak” tartotta őket. Reprezentatív szinten (nem hatalmi pozícióban, például a Nagy Nemzetgyűlésben) azonban kényszerűen ügyeltek arra, hogy a nemzeti kisebbségek országos arányszámuk szerint legyenek képviselve. (A román propagandának kedvelt motívumai közé tartozott a néptanácsi, vagy parlamenti képviselők nemzetiségi arányainak fölemlítése...)

A “kis kulturális forradalom” és a “homogenizációs” politika

Az általános fellazulás, a magyar kisebbséggel kapcsolatos “engedékenyebb” politikai gyakorlat időszaka nem tartott sokáig. 1971 nyarán a Ceau^oescu-házaspár hazatérve kínai és észak-kórei útjáról, meghirdette az új kultúrpolitikát, amely a magyarságpolitikát is befolyásolta. Július elején a főtitkár összehívta az RKP KB Politikai Végrehajtó Bizottságát és

előterjesztette új javaslatát, amelyekben a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban kijelentette: *“A pártszervezetek feladata szilárdan visszaverni a nacionalizmus megnyilvánulásának bármilyen tendenciáját és formáját”* [48](#) (természetesen nem az államilag gerjesztett-irányított többségi nacionalizmusról van szó!)

Egy héttel később *“az ideológia, a politika és a kulturális tevékenység terén dolgozó pártaktív munkatanácskozásán”* elhangzott expozéjából azt is megtudhatjuk, *“hogyan oldotta meg pártunk a nemzeti [sic!] kérdést”*. Expozéjában Ceau^oescu – akárcsak a IX. kongresszuson – tagadta, hogy Románia több nemzetiségű ország lenne (vagyis olyan területekkel rendelkezne, ahol egy adott nemzeti kisebbség van többségben!), ehelyett azt az abszurd megfogalmazást használta, miszerint: *“Románia olyan helyzetben van, hogy a román nép mellett nagykiterjedésű területeken az évszázadok során letelepedtek és a románokkal együtt élnek magyarok, németek és más nemzetiségűek.”* [49](#)

Milyen konkrét következményekkel járt a “kis kulturális forradalomnak” gúnyolt új kurzus a magyar kisebbség számára? A személyi kultusz (pontosabban: egyszemélyi diktatúra) mind szemérmertlenebbé válásával párhuzamosan a sovíniszta kultúrpolitika megkezdte a nemzeti kisebbségek kulturális életének elsorvasztását is. Esetünkben például a még önálló magyar színházakat – akárcsak korábban az iskolákat – tagozatosították, a falusi néptáncegyütteseket, vagy egyéb öntevékeny csoportokat pedig a hetvenes évek végén megszervezett, a főtítkárt öntömjenézését szolgáló – *Cîntarea României (Mégéneklünk Románia)* nevű “nemzeti fesztivál” ellenőrzése alá helyezték.

Emellett ismét felbukkant az ország első emberének beszédeiben az ún. *homogenizáció* kifejezés. Mit is kell érteni ezalatt? Ceau^oescu először 1969-ben, az RKP X. kongresszusán használta a “társadalom homogenizálása” színtagmát, amikor a „a kizsákmányoló osztályok” felszámolását követően a szocialista társadalomban végbemenő homogenizációs folyamatról beszélt. [50](#) A későbbi események elemzése azonban azt mutatja, hogy valójában a társadalmi homogenizáció mögött etnikai/nyelvi homogenizációt kell érteni! Tehát nem másról van szó, minthogy az erőszakos beolvasztás politikáját kellett elfedni a „társadalmi homogenizáció” fogalmának használatával. (Ugyanezt a célt szolgálta az “egységes szocialista nemzet” fogalmának használata is, amelyet a szűkebb pártvezetés egyik legnacionalistább politikusa, Paul Nicolescu-Mizil vezetett szakértői kollektíva javasolt a hetvenes évek elején, mivel szerintük a “társadalom homogenizálása” kifejezés már lelepleződött a kisebbségi értelmiségiek előtt...) Az RKP 1972 júniusi országos konferenciáján már párthatározat szintjén fogalmazódik meg a cél: *“a szocialista nemzet kialakítása, amely összehasonlíthatatlanul erősebb, és homogénabb, mint a burzsoá nemzet”*. [51](#)

A Ceau^oescu által kitűzött célt (az etnikailag/nyelvileg) “homogén szocialista nemzet” megteremtéséhez azonban az szükségeltetett, hogy asszimilálják a nemzeti kisebbségeket. Ahhoz azonban, hogy a kisebbségek az asszimilációs nyomásnak ne tudjanak ellentállni, – miként a moldvai csángók esete is mutatta – az kellett, hogy egyrészt megszüntessék az anyanyelven folyó oktatást, másrészt valamilyen úton-módon főszoalolják a kisebbségi értelmiséget.

Az etnokratikus oktatás- és művelődéspolitikai megjelenése

A kisebbségi nyelveken folyó oktatás főszoalolásához az első lépést az 1973. május 13-i, nyíltan diszkriminatív, 273. sz. törvényrendelettel tették meg. Ez a jogszabály többek közt előírta: ahhoz, hogy külön nemzetiségi tannyelvű osztályt lehessen indítani, az általános iskolák esetében legalább 25, középiskolák esetében pedig 36 tanuló kell jelentkezzen – ezzel szemben román tannyelvű osztályt akár egy gyermek jelentkezése esetén is bele lehet indítani. Az anyanyelven történő tanulás lehetőségeinek korlátozása mellett ráadásul a hetvenes évektől kezdve egyre kevesebb magyar tanítót képeztek a szaklíceumokban. (1977/78-tól már csak Székelyudvarhelyen és Nagyváradon működtek magyar, illetve magyar-román tannyelvű tanítóképző líceumok.) A tanító- és tanárutánpótlás csökkenése miatt a hetvenes évek végén az ország összes pedagógusainak mindössze 4,5%-a volt magyar nemzetiségű – amikor az erdélyi magyarság országos arányszáma mintegy 8–9%-ra tehető.

1977-ben – az erőltetett iparosítással összefüggésben – egy újabb dekrétum ismét átalakította a középiskolák rendszerét: az elméleti iskolák egy részét “átprofilizálták” szakmai

líceumokká. Ekkor a magyar tannyelvű gimnáziumok (elméleti líceumok) egy része is szakközépiskolává alakult, ám jórészt olyan szakokat indítottak a magyar iskolákban, amelyeknek alacsony volt a társadalmi presztízse, bizonyos szakmákban (informatika, egészségügy, államigazgatás stb.) pedig alig engedélyeztek magyar osztályok beindítását. Ennek már rövid távon is meglátszott a következménye: a nyolcvanas évekre a fent említett szakmákban a magyar kisebbség aránya elenyészővé zsugorodott.

1976 őszétől bevezették a kötelező tízosztályos oktatást. Az ekkor végrehajtott átszervezések újabb lehetőséget biztosítottak a magyar nyelven történő tanulás lehetőségeinek szűkítésére, ugyanis számos helyen megszüntették a magyar nyelvű XI-XII. osztályokat [52](#). Az első tíz tanévben magyarul tanult diákokat ezzel az elé a választás elé állították, hogy vagy átmennek az utolsó két évre a román nyelvű osztályokba – sokan ezt nem tudták vállalni –, vagy mehettek szakmát tanulni. Igen sokan ez utóbbi mellett döntöttek, vagyis lekényszerítették őket az értelmiségivé válás

Az értelmiségi utánpótlás felszámolásának másik módja az volt, hogy mesterségesen akadályozták a magyar fiatalok egyetemekre és főiskolákra való bejutását. Bizonyos területeken már a hetvenes évek elején is kemény *numerus clausus* alkalmaztak. Ennek következtében például a hetvenes évek közepén az ország összes joghallgatójának mindössze 1,2%-a volt magyar. Ugyanilyen rossz volt a helyzet a közgazdász hallgatók közt is. Csak valamivel volt jobb a helyzet a humánértelmiség utánpótlását biztosító filológia szakon, ahol azonban a felvett hallgatók aránya 1975-től lecsökkent a korábbi 25-ről 15-re. (A félreértések elkerülése végett meg kell jegyezzük, hogy nem arról van szó, mintha kevés lett volna a felvételizős magyarok száma, hanem arról, hogy Bukarestben ennyi helyet hagytak jóvá!) 1976-ban “romanizálták” az utolsó olyan felsőoktatási intézményt is, ahol addig kizárólag magyar nyelvű oktatás folyt: a marosvásárhelyi *Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolában* is létrehoztak egy román tagozatot. Ennek következtében a felvett magyar hallgatók száma egyre csökkent – miközben a románoké nőtt.

A magyar kisebbség asszimilálásának útjában – a magyar nyelvű oktatás mellett – a még mindig viszonylag erős értelmiségi réteg állt, amely a kisebbségi sérelmek megfogalmazásában, az identitásudat védelmében – a romló körülmények szorításában is – fontos szerepet tölthetett be. Ahhoz, hogy lassan felszámolódjon, meg kellett szüntetni az utánpótlását, aminek egyik módja az volt, hogy a végzős magyar diplomások nagy részét szín-román vidékekre helyezték ki. A kihelyezéseket utoljára egy 1975. május 30-i államtanácsi rendelet szabályozta [53](#). Eszerint a végzés utáni kihelyezés központilag szabályozott és kötelező. Mindazok a “nacionalista”, (szülőföldjükhöz ragaszkodó) végzősök pedig, akik nem voltak hajlandók elfogadni a – sokszor a családjuktól igen messze található – új munkahelyet, vissza kellett fizessék tanulmányi költségeiket, és állami állásban nem helyezkedhettek el. (Abban az esetben sem járt jól a magyar fiatal, ha valamilyen módon Magyarországon végzett egyetemet, mert az ott szerzett diplomát nem ismerték el. Egyébként a román hatóságok – a többi szomszédos szocialista országgal ellentétben – 1972-től nem járultak hozzá, hogy évről-évre bizonyos létszámú kontingens az anyaországban folytathassa egyetemi, főiskolai tanulmányait.)

A magyar végzősök románok-lakta vidékekre történő kihelyezése (tulajdonképpen száműzése) a hetvenes években is már annyira elterjedt gyakorlat volt (főképp a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet esetében) [54](#), hogy 1978-ban egyrészt Takács Lajos, Sütő András és Fazekas János memorandumot küldött ezügyben Ceaușescuhoz, másrészt a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa 1978 március 13–14-i plenárisán is többen óvatosan tiltakozni merészeltek emiatt. A főtitkár nem késett a megnyugtató válasszal: “Általában **szorgalmazni kell**, hogy az abszolvenseket – különösen a tanerőket, de az egészségügyi hálózatba és a mezőgazdaságba kerülőket is – szülőhelyükre irányítsák és ne küldjék az ország, vagy a megye másik végébe.” [55](#) (A kiemelés tőlünk, V. G.) Az elkövetkező évek fejleményei azt mutatják, hogy a hatóságok éppen azt “szorgalmazták”, hogy a végzősök mind nagyobb hányadát száműzzék román vidékekre... Az “egységes román társadalom” megvalósításához – a kisebbségi nyelveken folyó oktatás felszámolása mellett – meg kellett teremteni az “egységes szocialista román kultúrát” is, tehát

a kisebbségek kultúráját föl kellett számolni. Ezt a célt szolgálta két, 1974-ben kiadott törvény is: a 63. sz. “nemzeti kulturális örökség”-ről szóló állami tulajdonba vett minden “történelmi-civilizációs” műkincset, régészeti emléket, míg a második elrendelte, hogy valamennyi egyházi-, vagy magánkézben lévő dokumentum az *Országos Levéltári Alap* tulajdonába megy át. Mindkét jogszabály elsősorban az erdélyi történelmi egyházakat súlytotta, hiszen már csak ott voltak találhatóak különböző történelmi dokumentumok, műkincsek. (Erre a két törvényre hivatkozva a hetvenes-nyolcvanas években számos történelmi műemléket, múzeumi mûtárgyat “gyűjtöttek” be és jobb esetben valamelyik bukaresti közgyűjtemény állományát gyarapították velük, rosszabb esetben pedig előbb-utóbb megsemmisültek...)

A gazdaságpolitika és kisebbségpolitika összefüggései

Korábban említettük, hogy az önálló magyar gazdasági intézményrendszer döntő részét gyakorlatilag 1948-ra felszámolták. A magyar kisebbség gazdasági javaitól való teljes megfosztása azonban a kisipar, majd a hatvanas évek elején a magánföldbirtok döntő részének felszámolásával ért véget. A kisebbségi magyar társadalom a hatvanas évek elejétől a kommunizmus bukásáig – némi túlzással – az államnak maximálisan kiszolgáltattott alkalmazottak tömegéből állt.

A szélsőségesen központosított, sztálinista típusú román gazdaságpolitika alakulását azonban a kisebbségi (magyar-) kérdés is erőteljesen befolyásolta. Csak egyet tudunk érteni Magyar Bálinttal, aki tizennyolc évvel ezelőtt arra a következtetésre jutott a román gazdaságfejlődést elemző tanulmányában, miszerint: *“A román nemzetiségi kérdés egyik lényegi vonása a nemzetiségellenes politika »zajtalan« illeszkedése az »eredeti szocialista felhalmozás« mind függő – 1950-es évek eleji –, mind pedig későbbi, autonóm folyamatába. Sőt, a gazdaságpolitika és a nemzetiségpolitika számos vonatkozásban kifejezetten erősítette egymást...”* **56**

Ami a mezőgazdaságot illeti, az erőszakos kollektivizálás végrehajtása sajátos problémákat vetett fel a Székelyföldön. Az itteni hegyvidéki területeken ugyanis számos esetben csak azért létesültek kolhozok, mert a helyi pártvezetés “túl akarta lihegni” a központi tervképzéseket. Ennek következtében számos olyan területen is kollektívet szerveztek, ahol eredetileg nem voltak betervezve szövetkezetek **57**. Az erőszakos kollektivizálás befejezését követő évtizedben két jelenség figyelhető meg: egyfelől a székelyek-lakta megyék nem tartoztak a kiemelten fejlesztett területekhez, ezért a román többségű megyékhez képest a lemaradásuk egyre fokozódott. (Ezen a téren annyi változás történt, hogy Kovászna megyében a nagyüzemi cukorrépa és burgonyatermesztés növelése érdekében nagyobb beruházások történtek.) Másfelől, míg a hatvanas-hetvenes években a magyar és a szomszédos román falvaknak külön-külön meg voltak maguk szövetkezetei, a hetvenes évek végétől azonban egy központilag irányított centralizációs folyamat kezdődött el. A “kollektív-összevonásoknak” az lett az egyik következménye, hogy számos helyen a magyar falvak szövetkezeteit a szomszédos román községekéhez csatolták, ami által a még maradék, lokális gazdasági erőforrástól is megfosztották az adott magyar közösséget.

A negyvenes évek végén elkezdett sztálinista típusú erőltetett iparosítás a hatvanas évek második felében is tovább folyt, csak a hangsúlyok helyeződtek át: a vas- és acélipar, gépgyártás stb. mellett a vegyipar és a könnyűipar fejlesztése került előtérbe. A dél-erdélyi ipari tengely néhány városa (Brassó, Lupény, Arad stb.) mindig is jelentős számú magyar lakossággal rendelkezett. A hatvanas-hetvenes évek fejlesztései is ebben a tengelyben voltak a legjelentősebbek, csak hogy az iparosodás előnyeit nem élvezhette a magyar kisebbség. A nagyobb technikai kultúrával rendelkező magyarságot igyekeztek kizárni az iparosodásból, az urbanizáció útjait elzárták előlük. (1976-ban tovább szigorították a zárt városokba történő letelepedést.)

Mivel a hetvenes évek közepéig nem volt napirenden a Székelyföld fejlesztése, onnan kényszerből a közeli kisebb – még “nyitott” – szász városokba áramlott a munkaerőfölösleg egy része, ahol a magyar lakosság aránya némileg megnőtt **58**. A hetvenes évek közepétől azonban a két székely megye (Hargita és Kovászna) a központi beruházásokból jelentősebb arányban részesedett, csak hogy Bukarestben szigorúan összehangolták az iskolafejlesztés és iparfejlesztés terveit: egy-egy gyár indításakor éppen végeztek a megfelelő román

szakiskolások az erre kijelölt iskolában és így az adott gyár mellé egész osztályokat telepítettek. Ami a magyar kisebbség által is lakott területeket illeti, azok egy része (Maros és Kolozs megyék) a hetvenes-nyolcvanas években továbbra is az országos átlagnál iparosodottabb volt. Csakhogy ezekben a megyékben szinte egyetlen iparközpontot sem hoztak létre, az újonnan alapított vállalatok központja legtöbbször a Regáton kívül volt, részben emiatt pedig a partiumi vállalatoknak nem épülhettek ki a magyar-román határon átnyúló termelési kapcsolatai.

Az erőltetett iparosítással összefüggő irányított migráció következtében fölgyorsult az erdélyi városok románosítása is [59](#). Amíg az ötvenes-hatvanas években a Magyar (majd Maros-Magyar) Autonóm Tartományon kívül eső városok etnikai összetételét változtatták meg, addig a hetvenes-nyolcvanas években sorra kerültek a Székelyföld kisebb városai is. Azok a román értelmiségiek, szakmunkások, akik hajlandóak voltak a zömében magyarok által lakott területekre költözni, rejtett javadalmazásban – ún. áttelepedési segélyben – részesültek. A hatvanas évektől a nyolcvanas évek végéig az eredetileg magyar többségű városokba költözött román népességről még annyit kell megjegyezni, hogy az ország különböző vidékeiről kerültek az adott településre (bár Vécsei Károly kutatásai azt mutatják, hogy a korábbinál becsültekhez képest alacsonyabb a Kárpáton túlról származók aránya. [60](#)) Ez a heterogenitás részben azt eredményezte, hogy a vidéki, falusi környezetből – korábban ismeretlen – városi környezetbe került, olykor alacsonyabb civilizációs szinttel, munkakulturával rendelkező “kolonialisták” képtelenek voltak (vagy nem is akartak) beilleszkedni az adott közösségbe. Számos külföldi (például jugoszláviai) példa is azt mutatja, hogy az idegen városokba betelepült, falusi mentalitású, de gyökereitől elszakadt “rurbaniták” igen könnyen manipulálhatóak, nem csoda hát, hogy Erdélyben is ez a réteg volt (és maradt) a magyarellenes propaganda egyik “legjobb” befogadó közege... [61](#)

A magyarellenes uszítás erősödése

Az erőszakos asszimilációs politika erősödésével megjelent a sovinsizta, magyarellenes propaganda is [62](#). Eleinte (a hatvanas évek második felében) még nem a nyíltan uszító kiadványok a jellemzőek, hanem a történelmi szakmunkáknak álcázott propagandakiadványok. Ezek ugyanazokat a toposzokat tartalmazták, mint a hetvenes évek vége felé megjelent írások. Például Erdélyben egyedüli “autochton” nép a román; a honfoglaló magyarság egy nálánál magasabban fejlett román civilizációt talált Erdélyben; a magyarok ezer éven át elnyomták a mindenkor többségben lévő románokat stb. (Ezek a klisék Ceaușescu ekkori beszédeiben is megtalálhatóak. [63](#)) A különbség talán csak annyi, hogy a hatvanas évek végi, hetvenes évek eleji munkákban még némileg tompítottabban fogalmaztak a szerzők.

A hetvenes évek vége felé azonban megjelentek a nyíltan uszító írások, amelyekben a Pascu–Drăgan-féle “történelmi iskola” tagjai durva hangnemben tüzeltek a magyar kisebbséggel szemben. A rezsím perfidségét jól mutatja, hogy a magyar nyelvű országos lapok kénytelenek voltak átvenni a román sajtóból olyan szélsőséges, fasisztoid szellemű írásokat is, mint Ion Spălăteanu: *Szent Bertalan hosszú éjszakája* című kirohanását [64](#). Ugyancsak 1978-ban jelent meg a “Teroarea horthysta în partea nord-estică a Transilvaniei”, amely ismét felmelegítette az 1944 őszi vádakát, vagyis a magyar kisebbséget (legalábbis az észak-erdélyieket) kollektíve fasisztusban, horthyztusban marasztalja el, az észak-erdélyi románság “szenvédéseit” pedig apokaliptikus méretűvé duzzasztja fel.

A vasfüggöny ismét leereszkedik

Korábban már említettük, hogy a negyvenes évek végén–ötvenes évek első felében valóságos vasfüggöny húzódott a két “testvéri népi demokratikus ország” között, amely csak a hatvanas évek közepétől kezdett lassan átjárhatóvá válni. A normalizálódás azonban hamar megakadt. Az 1974. december 6-i, 225. sz. törvényrendelet ugyanis megtiltotta, hogy a külföldi állampolgárok (a közvetlen rokonok kivételével) megszállhassanak magánszemélyeknél. A jogszabály megszegőit 5–15 ezer lej pénzbírsággal büntették. Két évvel később azonban ezt a törvényrendeletet olyképpen módosították, hogy a külföldi állampolgárságú, román származású személyeket kivonták a jogszabály hatálya alól. Ez a diszkriminatív törvény

mutatta meg, hogy mi volt Bukarest igazi szándéka a jogszabály kiadásával: a nemzeti kisebbségek – elsősorban a magyar kisebbség – elszigetelése az anyaországtól. [65](#)

A hetvenes évek második felétől az útlevél-politika kapcsán (is) homlokegyenest ellenkező gyakorlatot folytatott Bukarest és Budapest: míg Romániában ismét szigorították a kiutazási lehetőségeket (magánutazásra csak két évente adtak ki útlevelet), addig Magyarországon egyszerűsítették a szocialista országokba történő utazást (a hetvenes évek végétől korlátlan számú kiutazást engedélyeztek a szocialista országokba). A vasfüggöny – Románia felől – a nyolcvanas évek elejétől (a gazdasági nehézségek növekedésével párhuzamosan) fokozatosan leereszkedett: évről-évre kevesebb útlevelet adtak ki, a kishatárútlevéllel rendelkezők köre eleve korlátozott volt (a nagyobb határszéli városok lakossága nem részesülhetett ebben a kedvezményben), a katonaköteleseknek – főleg a még sorozás előtt állóknak – egyre nehezebben adtak útlevelet, csakúgy, mint azok, akiknek a hozzátartozói valamikor “disszidáltak”. Másrészt a magyar–román határon egyre több “adminisztratív” akadály nehezítette meg a beutazást a magyar állampolgárok számára.

A hetvenes évek végétől, nyolcvanas évek elejétől – mintegy érzékeny barométerként jelezve egyrészt a lehülő párt- és államközi kapcsolatokat, valamint a magyarellenes politika durvulását – mind sűrűbben fordult elő, hogy a román határőrizeti szervek – valamilyen mondvacsinált indokkal – megtagadták a magyar állampolgároktól a beutazást. Rendszeresen vadásztak a magyar nyelvű sajtótermékekre és könyvekre, amelyeket (elsősorban a történelmi tárgyúakat) tömegével kobozták el. (A sajtótermékek elkobzására a jogi alapot még 1974-ben teremtették meg, amikor is a sajtótörvény megtiltotta külföldi sajtó bevitelét “terjesztés” céljából.)

1983 novemberében aztán – az Erdélyi Magyar Hírügynökség információi szerint [66](#) – az is megesett, hogy fél napra lezárták a nagylaki és kürtösi (?) határokat, minden beutazni szándékozó magyart pedig visszafordítottak...

A végső roham: a magyar kisebbség “virtuális eltüntetése”

Egy nyugati jelenkortörténész még 1981-ben úgy vélte, hogy Bukarest “*nem kockáztat meg nyers választ a kisebbségi tiltakozásokkal szemben, tartva a kellemetlen belföldi [?!] és külföldi reakcióktól...*” [67](#). Ha “kellemetlen belföldi reakcióktól” nem is kellett tartani, az azonban észrevehető, hogy a nyolcvanas évek elejéig figyelembe vettek bizonyos külföldi (elsősorban washingtoni) reagálásokat. 1983–84 körül azonban a rezsím egyre érzékletlenebbé vált, korábbi taktikai rugalmasságát mintha elveszítette volna [68](#). A magyarellenes sovinizmus gyakorlatában a korábbiakhoz képest is agresszívebbé, stílusában durvábbá, türelmetlenebbé vált.

A rezsím ilyen irányú megváltozását több okkal is magyarázhatjuk. Egyfelől a belső helyzet mind rosszabbá vált. Az egyre növekvő gazdasági válság, az ellátás összeomlása azt a veszélyt vetítette előre, hogy éhséglázadásokra kerülhet sor, esetleg máshol is megismétlődik az 1977-es Zsil-völgyi bányásztrájk. Ilyen válsághelyzetben természetesen minden totalitárius rezsím a felgyülemlett indulatok más irányba történő levezetésére, bűnbakkeresésre törekszik. Mivel az “örök bűnbak”, a zsidóság addigra szinte teljesen eltűnt (kivándorolt) az országból, magától értetődő volt, hogy helyét a magyarság vette át a sovinizta propagandában. (Ez már csak azért is egyszerű volt, mivel a román tömegek a régóta folyó sovinizta agymosás után meg voltak győződve a magyarság “történelmi bűnösségéről”...)

A pártvezetés helyzetét a belső válság növekedése mellett a megváltozott nemzetközi viszonyok is rontották. Helsinki után előtérbe került az emberijogi dimenzió, a nyugati média mind nagyobb teret szentelt ennek a kérdésnek, ráadásul az ún. etnika reneszánsz következtében a kisebbségi kérdések iránt is sokkal érzékenyebb lett a Nyugat, mint korábban. Már pedig mind az emberi jogok, mind a kisebbségi problematika terén

Romániának évről évre rosszabb lett a híre [69](#). Az ország egyébként is rossz megítélését pedig tovább rontotta a hetvenes évek végén bekövetkezett gazdasági-pénzügyi csőd.

Végül, de nem utolsósorban számításba kell venni egy szubjektív tényezőt is, ugyanis minden totalitárius rendszerben a diktátorok személyiségi jegyei erőteljesen befolyásolják a rendszer politikájának alakulását. Így volt ez Romániában is. Ion Pacepa szerint (aki “kémfőnökként”

igazán közlőrl ismerte az ország vezetőjét) Ceau^oescu mindig is fanatikus nacionalista volt, aki *“a Romániában élő magyarokat útálta leginkább”* [70](#). Nem csoda ezek után, ha érzékelvén a mind sűrűsödő bajokat, a “Kárpátok géniusza” egyre agresszívebbé, türelmetlenebbé vált a magyar kisebbséggel szemben. Talán érezte, hogy az idő nem neki dolgozik, mert a nyolcvanas években már nyoma sincs a korábbi taktikázó, kisebb részengedményekkel manipuláló politikájának. Ráadásul a napi ügyek alakításában egyre nagyobb befolyásra tett szert a “first lady”, Elena Ceau^oescu, aki korlátoltabb, erőszakosabb volt a férjénél is. Több megbízható forrás szerint a magyarsággal szembeni politikát a nyolcvanas évek közepétől már az ún. 2. sz. iroda, tehát Elena Ceau^oescu határozta meg, akiről köztudott volt a magyarsággal szembeni szinte zsigerinek mondható gyűlölet.

A gazdasági krízis számos tekintetben jobban sújtotta a magyar kisebbséget, mint a többségi románságot. Ennek egyik oka az volt, hogy a munkahelyek száma egyre kevesebb lett, ezeket pedig elsősorban azok a románok foglalták el, amelyek részt vettek abban az irányított belső migrációban, amelynek célja a még mindig magyar többségű (vagy még mindig jelentős magyar népességgel rendelkező) erdélyi települések elrománosítása volt [71](#). A munkanélküliség egyébként Romániában “parazitizmusnak” minősült, és a 153/1970-es elnöki dekrétum büntette azt. A hivatalosan el nem ismert munkanélküliség, a kilástalanság – a kisebbségi elnyomás mellett – számos esetben vált okozójává a legális, vagy illegális kivándorlásnak.

A gazdasági válság egy másik kísérőjelensége az volt, hogy az alkalmazottak számos esetben a havi fizetésüknek csupán egy részét kapták meg, és a prémiumosztás is egyre ritkább lett. Az pedig, hogy ki kap prémiumot, illetve ki kapja meg a fizetésének nagyobb hányadát, az intézmény vezetőségére volt bízva – amely ekkor már a legtöbb esetben a magyar többségű vidékeken is román volt. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség helyszínen gyűjtött információi szerint mindezekben az esetekben ismételtén a magyar alkalmazottak jártak rosszabbul.

A nyolcvanas évek vége felé vált gyakorlattá az országosan kiemelt építkezésekre (a nemzeti megalománia olyan “emlékműveire”, mint a cernavodai atomerőmű, a bukaresti “Népek Háza” stb.) történő “besorozás”. Ez azt jelentette, hogy a “behívót” kapott személy hónapokra elszakították családjától és sokszor elképesztő munkakörülmények között kellett dolgozniuk. A “koncentrára” történő “sorozás” mellett ugyanekkor már arra is volt példa, hogy munkások tömegeit családostól regáti ipari létesítményekhez, vagy bányákhoz “vezényeltek”. Mivel pedig köztudott volt, hogy a magyar és a német szakmunkások, mérnökök megbízhatóbbak, jobb munkát végeznek mint a románok, ezek az intézkedések is a német mellett a magyar kisebbséget súlytották. [72](#)

Ugyanebben az időben azonban már nem csak a felnőtteket “száműzték” lakóhelyüktől távoli munkahelyekre, hanem magyar gyermekeket is. 1988 őszén egész középiskolai osztályokat akarták a Kárpátokon túli megyékbe helyezni. (A magyarok helyébe román diákokat hoztak.) Ekkor Hargita megyéből kb. 1.200–1.400, Maros megyéből 1.450, Kolozs megyéből pedig 1.730 magyar diákot terveztek áthelyezni jórészt regáti, vagy legalábbis színromán erdélyi településekre [73](#). A cél nyilvánvaló: az otthoni magyar környezetéből kiszakított gyermekeket a román környezetben nyelvüktől, identitástudatuktól könnyebben meg lehetett volna fosztani [74](#). (Jó bizonyítja ezt a csángómagyar papok esete, akiket kiragadva otthoni környezetükből, a román papnevelő intézetekben őseik nyelvét elfelejtő, fanatikus magyarellenes papokká nevelnek.) Amikor ez a fasisztoid terv a nyilvánosságra került, a felháborodás a magyar szülők részéről akkora lett, hogy az érintett Hargita megyeiek többsége megtagadta, hogy elhagyja szülőföldjét –, csakhogy az “ellenszegülők” munkahelyet sem kaphattak és tovább sem tanulhattak. Hogy végül is ténylegesen hányan kerültek ki a regáti iskolákba és ott miként alakult a sorsuk, egyelőre nem ismerjük.

A gazdasági krízis fokozódásával, az élelmiszerellátás romlásával párhuzamosan a magyarellenes uszítás mind hangosabbá, vadabbá – és rendszeresebbé vált. 1984-ben magyarul is kiadatták a nemzetiségi kiadóval, a Kriterionnal a hírhedetten sovinszta, hungarofőb ^atefan Pascu történész [75](#) “tudományos” köntösben csomagolt propagandamunkáját (*Mit jelent Erdély? Az erdélyi civilizáció a román civilizáció keretében*),

amely a korábról ismert toposzokra épült. A magyarországi Erdély-kötet megjelenése csak jó ürügy volt a magyarellenes hisztéria további fokozásához. A napi propagandában a fékevesztett magyarellenes uszítás újabb hulláma kezdődött el, amely azonban ezután nem csillapodott, hanem 1989 decemberéig szinte megszakítás nélkül harsogott. Lăncrănjan könyvének (*Cuvînt despre Transilvania*) 1983-as megjelenése után [76](#) sorozatban adták ki a szélsőségesen sovinszta, fasisztoid szellemben írott könyveket, cikkeket [77](#). (A durva atmoszférát talán elég, ha a temesvári Orizontban 1987-ben megjelent egyik kirohanásból vett részlettel ábrázoljuk: “*a magyarok, ez a vad ázsiai nép még a mai napig sem emelkedett a civilizációnak arra a fokára, hogy kiérdemelje akár csak az Alföldet.*” [78](#))

A cikkeket, könyveket ráadásul nem csak románul (és nyugati nyelveken!) jelentették meg, hanem egy részüket magyarul is [79](#). Mindezzel szerintünk Bukarestnek aligha lehetett más célja, mint az erdélyi magyar társadalom provokálása, tûrõképességének “tesztelése”.

A rezsím türelmetlenségét a magyar oktatás helyzetének gyors romlása is jól mutatja. A csak magyarul oktató középiskolák mindenhol megszûntek, az iskolák tagozatosítását pedig sok helyen a magyar tagozat lassú leépítése követte, hogy végül az utolsó magyar osztályok is megszûnjenek. A nyolcvanas évek közepén a Bánátban, a Mezõség több olyan nagyobb településén, ahol magyar lakosság is élt, nem mûködött egy magyar osztály sem. Ekkor már a Székelyföldön is megkezdõdött a románosítás. 1984-ben új megyei párttitkárt és fõtanfelügyelõt neveztek ki Hargita megyébe, mind a kettõ hírhedetten sovinszta román volt [80](#). Tevékenységük következtében 1989 õszére a 80%-os magyar többségû megyében a magyar nyelvû középfokú oktatás szinte teljesen eltûnt. (Hasonló történt Kovászna megyében is.) A megmaradt magyar osztályokba tömegesen neveztek ki magyarul nem tudó román tanárokat – ami által illuzórikussá vált az ott folyó magyar oktatás.

Az értelmiségi utánpótlás a kritikus szintre zuhant. Bár óriási hiány volt például magyar orvosokból, középiskolai tanárokból, ennek ellenére egyre *kevesebb* hallgatót vettek fel. (A marosvásárhelyi orvosira felvett magyar diákok száma 1980 és 89 közt több, mint a negyedére zuhant vissza!) A román vidékekre történõ kihelyezés is szinte általánossá vált.

Már nem csak a végzõs orvostanhallgatók nagy részét szórták szét a román vidékeken [81](#), hanem a filológián végzetteket is. 1985-ben például a magyar nyelv – idegen nyelv szakosok közül csak 5-öt helyeztek Erdélybe, 16-ot pedig különbözõ regáti megyékbe – miközben a román végzõsök 70%-a Erdélyben maradhatott. Ez a durva diszkrimináció annyira felháborította az érintetteket, hogy többen megtagadták a kijelölt munkahely elfoglalását. Ekkor fordult elõ elõször, hogy magyar értelmiségiek egy csoportja szervezeten tiltakozott a kihelyezrlat ellen.

Egyébként az utolsó fél évtizedben a rezsím egyre keményebben lépett fel a magyar értelmiséggel szemben is. Mivel Bukarestben tisztában voltak vele, hogy egy közösséget manipulálható tömeggé lehet degradálni, ha megfosztják elit értelmiségétõl, a nyolcvanas évek közepén azt a taktikát választották, hogy a kérvényezõk nagy része megkapta kivándorló útlevelét (vagy a turista útlevelét – abban a reményben, hogy úgy is külföldön marad). Így távozhatott Magyarországra az *Ellenpontok* c. samizdat folyóirat szerkesztõinek, szerzõinek és az illegális *Limes-körhöz* tartozók nagy része. (A nyolcvanas években mintegy félszáz író, költõ, újságíró, szerkesztõ, több tucat színész, zeneszerzõ, képzõmûvész telepedett ki.) Akik nem voltak hajlandók távozni, ráadásul továbbra is “államellenes, nacionalista” stb.

tevékenységet fejtettek ki, azokat rendszeresen zaklatták, 1983–84 fordulóján többeket letartóztattak. A Securitate több embert öngyilkosságba kényszerített, vagy meggyilkolt. (Az állambiztonság áldozatai közé sorolható többek közt Pálfy Géza katolikus és Hadházy Iván evangélikus lelkészek, valamint Visky Árpád színész is.) 1988-ban már a Magyar Népköztársaság nagykövete, Szûts Pál is kénytelen volt megállapítani: “egyre inkább úgy tûnik, hogy a román vezetés hadjáratot indított a magyar értelmiségiek ellen.” [82](#)

A bukaresti pártvezetés 1984 végén a nyelvpolitikában újabb fordulatra szánta el magát. Az addig használt “nemzetiségre való különbség nélkül”, és “a haza összes honpolgára” “együtt lakó nemzetiségek” stb. kifejezéseket fölvaltotta a “magyar nemzetiségû román dolgozók” kifejezés [83](#). Ez szerintünk egy igen jelentõs lépésnek tekinthetõ: ezzel a kifejezéssel a

pártvezetés a magyar nemzeti kisebbséget megpróbálta mintegy “virtuálisan eltüntetni”. 1985-től lassan általánossá válik a kifejezés használata (1988-ban – Gere Mihály elnöksége idején – a *Magyar Dolgozók Országos Tanácsa* nevét is megváltoztatták: *Magyar Nemzetiségű Román Dolgozók Tanácsa* lett az új elnevezése). Hogy miként fogadhatta az erdélyi magyar értelmiség “románvá válását”, arra jó példa Bíró Gáspár (a Limes-kör Sepsiszentgyörgyről kitelepedett tagja) kifakadása: *“Ez példátlan az 1945 utáni korszakot illetően: voltunk kisebbségek, nemzetiségek, együttlakók, együttélők, de most rá kell jöjjünk, hogy tulajdonképpen románok vagyunk!”* [84](#)

Miután “virtuálisan eltüntettek” a magyar kisebbséget, múltját is végképp el kellett tüntetni. Bár már a hetvenes években több – korábban magyar többségű – erdélyi város történelmi magját megcsonkították, a nyolcvanas években számos példa mutatta, hogy a hatóságok tudatosan igyekeztek a magyar és a német műemlékeket elpusztítani [85](#). A “városrombolást” a tervek szerint a nyolcvanas évek végén a “falurombolás” követte volna. A “településrendezésnek” nevezett programot Ceau^oescu a nyilvánosság előtt többek közt azzal indokolta, hogy ezzel akarják növelni az országban a vetésterületet, ám a nyilvánosságra nem hozott másik cél az volt, hogy ezáltal eltüntessék a magyar és német többségű és arculatú települések nagy részét. (Ez ismét a beolvasztás felgyorsítását tette volna lehetővé, hiszen az ősi környezetéből kiszakított, idegen – esetleg többségi – környezetbe telepített népesség nyilvánvalóan kevésbé tud ellentállni az asszimilációs nyomásnak.)

A falvak fizikai megsemmisítését megelőzte a szimbolikus megsemmisítésük, ugyanis 1988 áprilisától a romániai települések neveit a nemzetiségi sajtóban csak románul lehetett leírni. Ez a rendelet ekkor már jórészt csak a magyar (német, szerb-horvát stb.) nyelvű sajtót érintette, mivel 1985-ben a bukaresti TV és a vidéki rádióstúdiók nemzetiségi nyelvű adásait – “takarékoságra” való hivatkozással – megszüntették, magukat a vidéki stúdiókat is felszámolták. (Hogy a “kényszerű takarékosági” lépést hosszú távra tervezték, azt az is mutatta, hogy az alkalmazottak döntő részét elbocsátották és a hangarchívumok jó részét megsemmisítették.)

A magyarellenes “hadjárat”, és az általános nyomor miatt a nyolcvanas évtized közepétől egyre nagyobb számban választották a legális kitelepedés (családegyesítés), vagy az illegális menekülés útját Romániából [86](#). A “zöldhatáron” történő szökés azonban veszélyessé vált, mivel – akárcsak a negyvenes évek végén – a határőrök ismét használták fegyvereiket a menekülőkkel szemben. (Meg kell jegyezzük, hogy a magyar hatóságok eleinte meglehetősen ambivalensen viselkedtek az erdélyi menekültekkel szemben. Úgy tűnik, hogy egyes politikusok – a pártvezetés “keményvonalasai” – a szomszédsági kapcsolatok oltárán lelkiismeretfurdalás nélkül feláldozták volna a magyar kisebbséget, ám a magyarországi társadalomban ekkor meglévő széleskörű szolidaritás nem tette lehetővé, hogy nyíltan és tömegesen visszaadják a menekülteket Romániának.)

Részben a menekültek befogadása, részben az Erdély-kötet kapcsán felerősödő Magyarország-ellenes kampány miatt Budapest és Bukarest viszonya annyira megromlott, hogy szinte a hidegháborús éveket idézte föl. A kapcsolatok megromlását az is jól mutatta, hogy Kádár – bár Ceau^oescu többször is üzent, hogy szeretne vele tárgyalni –, nem látta értelmét, hogy megismételjék az 1977-es találkozót. Amikor aztán az utóda, Grósz Károly 1988 szeptemberében Aradon mégis találkozott Ceau^oescuval, az első napon süketek párbeszéde folyt a tárgyalófelek közt, majd másnap Grósz minden kérdésben elfogadta a román partnere álláspontját. Ceau^oescu diplomáciai győzelme után azonban a kapcsolatok csak nem akartak érdemlegesen javulni...

Részben a rossz párt- és államközi kapcsolatoknak, részben pedig a magyarellenes hisztériának volt a következménye, hogy a nyolcvanas évek közepétől több esetben tömegesen fordították vissza a magyar-román határról a beutazni kívánó magyar állampolgárokat. (1985 első felében háromezer magyar állampolgárt akadályoztak meg különféle ürügyekkel abban, hogy belépjenek az ország területére.) 1988 július utolsó napjaiban, a budapesti százezres Ceau^oescu-ellenes tüntetés megtorlásaként a román vezetés – az európai diplomácia 1945 utáni történetében egyedülálló módon – a kolozsvári magyar konzulátust önkényesen bezáratta és a konzulnak 48 órán belül el kellett hagynia az országot.

A tüntetést követő mintegy három négy napon keresztül gyakorlatilag senkit sem engedtek be Magyarországról Romániába. Ehhez hasonló határzár legközelebb 1989 december 16-át követő hat napban volt a magyar–román határon...

A Ceau°escu-rezsim szerencsére nem tudta maradéktalanul megvalósítani terveit, mert 1989 decemberében megbukott. Akkor néhány pillanatig úgy tűnt, mintha az új román vezetés valóban szakítani akarna a hetven éve folytatott magyarellenes politikával. Néhány hét elteltével azonban kiderült, a stratégia változatlan, csupán a taktikában történt módosulás...

*

Majd' fél évszázad romániai magyarságpolitikájának vázlatos áttekintése után úgy gondoljuk, nem lehet nem észrevenni: az Antonescu-féle fasiszta rezsim bukásától a nacionálkommunista Ceau°escu-rezsim bukásáig tartó évtizedekben a különböző politikai vezetősoportok sohasem adták fel azt a Nagyrománia megteremtése óta dédelgetett stratégiai tervüket, hogy – Franciaország mintájára – egységes (“homogén”) nemzetállamot hozzanak létre. A különböző periódusok politikai gyakorlata közt csupán az a különbség, hogy míg '44 őszén és a 80-as évek második felében a történelmi pártok vezetői, illetve Ceau°escu meglehetősen nyíltan fogalmazták meg stratégiai céljukat, addig egyes időszakokban vagy *tényleges* (Groza idején), vagy látszólagos engedményekkel álcázzák az eredeti célkitűzést. Az ilyen időszakokban is csupán arról van szó, hogy bizonyos külső és/vagy belső tényezők miatt taktikát módosítanak – azért, hogy a stratégia változatlan maradjon. (1945–47 közt csupán némi kényszerű visszalépés történik, időleges meghátrálás, abból a célból, hogy Erdély birtoklása ne kerüljön veszélybe.)

Ami pedig a “magyarkérdést” illeti, csak részben tudunk egyetérteni azon nyugati és magyarországi szakértők, értelmiségiek álláspontjával, miszerint az elmúlt nyolcvan évben a magyar–román kapcsolatok rosszra fordulását mindig a politikai elit manipulatív sovinszta propagandája okozta, és ha “fölülről” nem uszítanak egymásra a két népet, az békésen megférne egymás mellett. Nem feledkezhetünk el ugyanis arról, hogy az államnemzetben gondolkodó román társadalom döntő része meg volt róla győződve, hogy a magyar (és amíg “tényező” volt, a zsidó, a német, az orosz) kisebbség virtuálisan ötödik hadoszlop az országban. Az évszázados agymosás következtében szilárdan hitték, hogy kisebbség (főleg az “örök irredenta” magyar!) destabilizáló tényező, mert ahelyett, hogy önként beolvadna, vagy kivándorolna az országból, folyton elégedetlenkedik, és “privilegiumokat” követel magának. Ráadásul a “létező szocializmus” időszakában úgy a társadalom nagy többsége, mint a politikai elit szilárdan meg volt győződve arról, hogy *“Romániában tulajdonképpen nincsen nemzetiségi kérdés, nincsen semmi valós ok a magyarság elégedetlenségére – az valójában (ügynökei, a romániai magyar nacionalisták révén, részben titkos hálózata útján, részben nyugati kerülő úton) Magyarország szítja – lényegében azért, mert távlatilag nem mondott le Erdélyről, és mert szovjet megbízásból belpolitikai nyugtalanságot igyekszik szítani Romániában.”* [87](#)

Felhasznált irodalom

Ara-Kovács Attila: *A nyolcvanas évek Romániája és az erdélyi magyarság*. H. n. [Budapest] 1987. Gépelt kézirat (JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, 4464.)

Bíró Gáspár: *A romániai magyarság és a román igazságszolgáltatás 1965–1987*. Budapest, 1988. gépelt kézirat. (A szerző tulajdonában.)

Destroying Ethnic Identity: The Hungarians of Romania. A Helsinki Watch Report, February 1989. Vienna, International Helsinki Federation.

Erdélyből jelentik. New York, 1977. Az Amerikai Erdélyi Szövetség, kiadása.

Fülöp Mihály – Vincze Gábor, gyűjtötte, szerkesztette: *Iratok a magyar–román kapcsolatokról. I. kötet: 1945–1947*. Budapest, 1998. Teleki László Alapítvány. (Megjelenés előtt.)

Hunya Gábor: *A romániai magyar-lakta területek gazdasági helyzete*. Budapest, 1987. december, gépelt kézirat. (JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, 2897.)

Joó Rudolf, szerk.: *Jelentés a romániai magyar kisebbség helyzetéről*. In: Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Budapest, 1988. Medvetánc Könyvek.

A magyar értelmiségi körökben jelentkező burzsoá-nacionalista befolyások elleni harc néhány problémája. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem RMP alapszervezete büroójának megbízásából készült jelentés (1954 december – 1955 március) Gépelt kézirat. (JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, 4433.)

Román Fehérkönyv. [A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya által 1946-ban összeállított anyag.] (JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, 3165.)

A szomszéd országok magyarságával való kulturális kapcsolatok komplex vizsgálata. Zárótanulmány. Budapest, 1973. Gépelt kézirat. (Teleki László Alapítvány Könyvtára, 585/1988)

Tóth Károly Antal: *Romániai politikai-jogi rendszere és a magyar kisebbség*. In: Hovatovább? Az Ellenpontok dokumentumai, esszék, tanulmányok. Szombathely, 1994.

Tóth Sándor: *Jelentés Erdélyből II*. Magyar Füzetek Könyvei 13. Párizs, 1989. Dialogues Européens.

Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája. (1944–1953)* Szeged – Budapest, 1994. JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény – Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat.

Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség oktatásiügye 1944 és 1989 között. I-III*. Magyar Kisebbség 1997/1-2, 1997/3-4, 1998/1. sz.

Vincze Gábor: *A magyar-román határ "légiesítésétől" a határ átjárhatóságáig. (Kis magyar-román kapcsolattörténet 1945–1965.)* Szeged, 1997. május. Gépelt kézirat.

Witnesses to Cultural Genocide. First-Hand Reports on Rumania's Minority Policies Today. New York, 1979. Hungarian Human Rights Foundation.

Forrás: http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/magypol_fo.html